

The Sociological Analysis of the Effective Trends on the Formation of the Idea of "Cultural Revolution in Universities" to Overcome the Discourse of "Islamization of Universities"

Qasem Zaeri¹, Hajieh Mohamadizadeh²

Received: Nov. 24, 2018; Accepted: Aug. 01, 2019

Extended Abstract

This article aims to examine the occurrence of the "Cultural Revolution in Universities" (1980-1983/ 1359-63) to the extent of the supremacy of "Islamization" discourse. The important point is historicity of the idea of "Cultural Revolution in Universities." This idea is not the product of any specific event, but the product of the historical conditions that the revolutionary forces of life in numerous and sometimes conflicting experiences. As an example the cultural revolution in China, the white revolution of Iran, the new European cultural movements or the re-reading of the cultural Be'sat of the Prophet (PBUH), in contrast to some cultural practices such as tyrannical or colonial culture in the Pahlavi era. The article shows, all the political and social forces involved in the Islamic revolution agreed upon the transformation at the university. The occurrence of the revolution paved the way for the realization of the idea. In addition, with the revealing of the controversy among the forces involved in the revolution over the nature and structure of the new political order in the post-revolutionary phase, and the transformation of the "University" into the political object of the forces of hostility, the Islamization discourse overcome and other competing discourses were marginalized from the events of the Cultural Revolution in universities. In this paper, by the use of Michel Foucault's method is used for genealogy and source analysis. This article seeks to analyze the genealogy and source analysis by Michel Foucault's method

Keywords: cultural revolution in universities, cultural Be'sat, independence of the university, Imam Khomeini, colonial culture, Islamization discourse

1. Assistant Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author).

✉ qasem.zaeri@ut.ac.ir

2. PhD Student of Social Knowledge of Muslims, Faculty of Culture and Social Sciences and Behavioral Sciences, Baqir al-Olum University, Qom, Iran.

✉ hj.mohammadalizadeh90@gmail.com

INTRODUCTION

April 29, 1980 "Muslim Students" of Tabriz University controlled the university in protest against the disruption of left-wing groups in a lecture by a member of the Revolutionary Council. According to them, similar events occurred in other major universities of Iran in the following days. The events of these days were the beginning of the "Cultural Revolution in Universities" and their closure until October 1983. Finally, the establishment of the "Supreme Council of the Cultural Revolution" in December of 1363 led to the formation of the main institution of politics in the field of science and university.

PURPOSE

The purpose of this paper is to present a report on how the idea of the "Cultural Revolution in Universities" comes about and the process of trying to achieve it. The article seeks to illustrate how the pre-Islamic trends of the Islamic Revolution influenced the formation of this idea, and that various diverse, conflicting political and cultural forces had contributed to its emergence.

METHODOLOGY

This article follows the work of Michel Foucault (1926-1984). First, the idea of a "Cultural Revolution in Universities" is to be identified and the focus of the paper will be on the "primitive analysis," in particular. After identifying the zero point, this article will be the first discursive formulation of the idea of the Cultural Revolution in the universities, and it will show how different speeches have been formed around this idea, which ultimately led to the greatness of the discourse "Islamization of the University".

RESULT

The article showed that time the victory of the Islamic Revolution, under the influence of the Pahlavi Educational Revolution, the Chinese Cultural Revolution, the European academic / student revolution, the idea of cultural development, and the need to combat colonial culture, the general mentality of the need to change the country's scientific and educational system It was formed. Therefore, at the time of the victory of the Islamic Revolution, no group was opposed to a change in the university.

The idea of a cultural revolution in the university has two main stages: the first stage is devoted to dispersed and sometimes conflicting efforts, which each group, in accordance with its attitude and position until the spring of 1359, has done to correct the state of the universities. The transition from the first to the second stage

by turning the university into an "object" of political groups and linking the relationships within the university with the transformations of the undergraduate. Such as the capture of the US embassy or some ethnic separatist struggle or attempts to define a new political regime. The second phase begins with the Tabriz University event, which eventually led to the closure of universities. Various speeches about the closure of universities were formed, including the discourses: "The Great Point of Fighting Imperialism", "the World Science Foundation", "Independent and front of liberty", and "Specialist training". Finally, the discourse of Islamization of the university was overcome, and since then, the Cultural Revolutionary Staff at universities has been engaged in finding ways to fulfill the goals of the Cultural Revolution in the universities. The Staff in November 2006 and March 2006 provided a limited opportunity to continue the study of students in some disciplines, such as medicine, and in October 1361 reopened the universities and virtually returned them in October 1983.

CONCLUSION

In the discussions of the post-revolutionary period, the idea of a cultural revolution in the universities and the developments surrounding it has been reduced to the realm of political conflicts and the decision of the Islamist political forces to eliminate rival political forces (Rošannahād, 2004). While this incident cannot be a cross-sectional phenomenon due to political expediency, it is the product of a complete agreement that was shaped by the necessity of transformation at the threshold of the victory of the Islamic Revolution among the political and cultural elites. In fact, at the time of the victory of the revolution, there was no group in opposition to the necessity of transforming the educational system of the country. With the victory of the revolution, the university found a special place and became the object of political groups. In fact, the relations between the militant groups active in the revolution showed the nature of the new political regime in the management and reorganization of universities in a new situation. In the largely traditional Iranian society, the university was the only institutional base established for the political activity and community of left-wing and right-wing groups, so the continuity of the university was vital for them. Hence, when "university closure" was introduced as the first step in reforming the university. These groups expressed opposition. Events such as ethnic separatist disputes, and, more importantly, the tendency of some political groups to engage in military and terrorist activities, have made universities as the most important social base of these groups more likely to be at the center of the political struggles of the suburbs.

Iranian Cultural Research

Abstract

NOVELTY

The occurrence of the cultural revolution at the university was normal as part of the wider desire of the revolutionary forces to transform. All groups agreed on it, and the difference was only on how it was followed up. Each of these groups had their own theoretical foundations and practical interests. Therefore, in the first instance, there could never have been a single understanding of the Cultural Revolution. It is only with a great deal of Islamization that the creation of a parallel process of how to promote the cultural revolution of unity is created, And basically because of the universal nature of Islam and its interpenetration with modernity, the idea of a cultural revolution in universities is to criticize modern science and an attempt to change direction for establish a new science. As a result of the Cultural Revolution in universities, a large body of institutions such as the establishment of "Jihad Daneshgahi" or changes in curricula to change the educational and scientific system took place, but then determine the relationship between them and set tasks Theirs, It has caused new problems that require further investigation.

Iranian Cultural Research

Vol. 12
No. 3
Autumn 2019

BIBLIOGRAPHY

- Ahmadi, A. (1984). Pirāmon-e šorāye ali-e farhang [About the Supreme Council of Culture bill] . *Journal of Revolutionary University* . 16 , 41, 11-10.
- Anonymous (1981). *Pirāmon-e enqelāb-e farhangi-ye viyetnam* [About the Vietnam Cultural Revolution]. (A. Virtues, Trans.). Tehran, Iran: Bineš.
- Anonymous (1983). *Enqelāb va āmozeš-o parvareš: tajrobe va dastāvardhā-ye etehād-e šoravi* [Revolution and Education: Experience and Achievements of the Soviet Union]. (J. Rashidi, Trans.). Tehran, Iran: Āyande.
- Anonymous. (1979). *Moqddamei bar enqelāb farhangi-ye kobā* [Introduction to the Cuba Cultural Revolution]. Qazvin, Iran: Pishgam Qazvin.
- Archive of Islamic Revolution Documentation Center (n.d.). The Revolutionary Declaration Case. Tehran: Islamic Revolution Documentation Center. 9267 Recovery No: p. 27 and 22.
- Archive of Islamic Revolution Documentation Center (n.d.). The case of the Cultural Revolution Headquarters. Tehran: Islamic Revolution Documentation Center. *Mojāhed Magazine* 13084, 106, 12..
- Bazargan, M. (1982). *Enqelāb-e irān beyn-e do harekat* [Iran's revolution *in two moves*]. Tehran, Iran: Author.
- Bettelheim, C. (1980). *Enqelāb-e farhangi va sāzmān-e san'ati-ye chin* [Cultural revolution and industrial organization in Chinachanges in management and the division of labor] (D. Partaf, Trans.), Tehran, Iran : Yāvar Publishers.
- Fadaei Iraqi (1981). *Enqelāb-e farhangi va āmozeši va ta'tili-ye dānešgāhā* [Cultural and educational revolution and university closure]. n.p.: N.P.
- Ferastkhah, M. (2007). *Sargozašt va savāneh-e dānešgāh dar Irān: Barresi-ye tārixi-ye āmozeš-e āli va tahavolāt-e eqtqsādi, ejtemā'i, siyāsi, farhangi-ye mo'asser bar ān* [Story and accidents university in Iran (policy review of higher education and economic development, social, political and cultural affecting it)]. Tehran, Iran: Rasa.
- Foucault, M. (1961). *Tāriخ-e jonun dar asr-e kelasik* [History of Madness in classic era]. (F. Valiani, Trans.) Tehran, Iran: Hermes. (Original work published 1961)
- Foucault, M. (1976). *Niche, tabāršenāsi va tāriخ* [Niche, genealogy and history] (N. Sarkhosh, & A. Jahandideh, Trans.). In K. Lawrence (ed.). *From Modernism to Post Modernism: An Anthology* (A. Karim Rashidian and Others, Trans.). Tehran, Iran: Publishing Nay. (Original work published 1976)
- Freedom Movement of Iran (1985). *Tahlili pirāmon-e dānešgāh-e qabl va ba'd az enqelāb* [An analysis of the university before and after the revolution]. Tehran, Iran:?.
- Ghazanfari, A., & Sharif, M. (1981). *Sarmāyedāri, az xod bigānegi va enqelāb-e farhangi* [Capitalism, alienation and cultural revolution]. n.p.: Shia Publications.

Iranian Cultural Research

Abstract

- Haqshenas, F. (2010). *Jahād-e dānešgāhi qāe'de-ye enqelāb-e farhangi [Jihad Academic: The base Revolution Cultural]*. Tehran, Iran: Organization Publishers Jihad University.
- Haqshenas, F. (2010). *Jahād-e dānešgāhi qāe'de-ye enqelāb-e farhangi [Jihad Academic: The base Revolution Cultural]* (Y. Davudi, & H. Ramezani, Trans.). Tehran, Iran: Yāvar Publication.
- Jalili, H. (2008). *Rāhe došvār-e olom-e ensāni: Barresi-ye jaryanhā va gofemānhā-ye tahavvolxāh dar olom-e ensāni [The difficult way of human science is to study the evolutionary currents and discourses in the field of humanities]*. Tehran, Iran: Congress Science Human.
- Kachoian, H. (2010). *Hoviat-E ma [Identity of Us]*. Qom: Ketbe Frada.
- Kachoian, H., & Zaeri, Q. (2008). *Dah gām-e raveššenākhti dar tahlil-e tabāršenāsāne-ye farhang bā ettecā be ārā-e michel facualt [Ten methodic steps in the cultural analysis of culture based on Michel Foucault's views]*. *Strategy Culture*. 7, 30, 7.
- Khajesarvi, Gh. (2009). *Dānešgāh-e eslāmi be masābe-ye rāhbord-e Jomhuri-ye Eslāmi-ye Irān [Islamic University as a strategy Islamic Republic of Iran]*. In A. Eftekhari, *Arzeš va Dāneš: Moqaddame-i bar Dānešgāh-e Eslāmi [The Value of Knowledge: Introduction of the Islamic University]*. Tehran, Iran: Imam Sadiq University and Research Institute for Social and Cultural Studies.
- Khomeini, [Imam] R. (1999 C). *Sāhife-ye nur [Book of Light]*. (C 12). Tehran, Iran: Cultural documents of Organization of the Islamic Revolution.
- Khomeini, R. (1999 a). *Sahife-ye nur [Book of Light]* (Vol. 6). Tehran, Iran: Cultural documents of Organization of the Islamic Revolution.
- Maleki, M. (1981). *Dānešgāh-e Terān va jāye pāye amperyalism [University of Tehran and the footprint of imperialism]*. Tehran, Iran: n.p.
- Mesbah-Yazdi, M.T., & others (1984). *Olom-e ensāni, eslām va enqelāb-e farhangi [Humanities, Islam and Cultural Revolution]*. Tehran: Jahād Danešgāhi.
- Mojab, Sh. (1991). *The state and university: The Islamic Cultural Revolution in the institutions of higher education of Iran 1980-87*. University of Illinois at Urbana-Champaign.
- National University of Iran (1981). *Gerdehāmāi-ye Enqelāb-e Farhangi-ye Eslāmi [Meeting of the Islamic Cultural Revolution]*. Tehran : National University of Iran, in cooperation with the Office of Co-ordination of People's Cooperation with the President.
- Nazemi Ardakani, M. (2010). *Šorā-ye enqelāb-e eslāmi va šorā-ye āli-e enqelāb-e farhangi [Islamic revolutionary council and the supreme council of the cultural Revolution]*. Tehran, Iran: Āvāye Nur.
- Roshan-nahad, N. (2004). *Enqelāb-e farhangi dar jomhuri-ye eslāmi-ye irān [Cultural Revolution in the Islamic Republic of Iran]*. Tehran : Islamic Revolutionary

Documentation Center.

- Sharafzadeh-bardar, M. (2003). *Enqelāb-e farhangi dar dānešgāhhā-ye Irān [Cultural revolution in Iranian universities]*. Tehran, Iran: Institute of Imam Khomeini and the Islamic Revolution.
- Shaukat, H. (1993). *Negāhi az darun be jonbeš-e Čap-e Irān: Goft-o-guye hamid-e Šokat bā Mehdi Xān-e Bābā Terāni* [A look inside Iran's left movement: Hamid Shokat's conversation with Mehdi Khan Baba Tehrani]. Tehran, Iran: Public Joint Stock Company.
- Shaukat, H. (2001). *Negāhi az darun be jonbeš-e Čap Irān: goft-o goye bā iraj-e kaškoli* [A look inside Iran's Left Movement: A conversation with Iraj Kashkoli]. Tehran, Iran: Akhtarān.
- Shaukat, H. (2002). *Negāhi az darun be jonbeš-e Čap-e Irān: Goft-o-guyi bā Kuroš Lashayi* [A look inside the Iranian left: Conversation with Kurosh Lashai]. Tehran, Iran: Akhtaran.
- Taheri Kia, H.; Kazemi, A.; & Rezaei, M. (2018). Čāhār roz az hayāt-e dānešgāh dar pas az enqelāb (30 farvardin tā 2 ordibehešt 1359) [Four days of university life after the revolution (April 30 to May 2 , 1980)]. *Iranian Journal of Cultural Research*, 10(1), 177-200. doi: 10.22631/ijcr.2017.327
- Turchenko, V. (n.d.). *Enqelāb-e elmi va Enqelāb dar āmozeš* [The scientific and technological revolution and the revolution in education] (A. Sadri, Trans.). (n.p.): Pāye Publisher.
- Zeabakalam, S. (1980). *Zarorat-e enqelāb-e farhangi dar dānešgāhhā [Necessity Revolution Cultural in the Universities]*. n.p.
- Newspaper Information* (1979, July 18). Vazir-e farhang va āmozeš-e āli dar gerdehamāyi-e esteqlāl-e dānešgāhhā: šorāhaye mahalli behtarīn marja' barāye omor-e dānešgāhhā ast [Minister of Culture and Higher Education at the Independence of Universities: Local Councils are the best reference for university affairs]. *Newspaper Information*. 15907, 11.
- Newspaper Information* (1980, May 5). Reasons for the resignation of Tehran University management were announced. *Ettelā'āt Newspaper*. 16133, 4.
- Golzadeh Qafari, A. (1980, June 10). The power of the generations should not be left to immediate decisions and creation. *The Keyhan newspaper*. 11017, 5.
- The Keyhan newspaper (1980, June 10), Tabriz University was half closed. *The Keyhan newspaper*. 10975, 1.
- The Keyhan newspaper* (1980, June 10). Campus parties and groups must be dismantled within three days. *The Keyhan newspaper*. 10976, 3.
- The Keyhan newspaper (1980, June 10). The university is closed, what happens to the college?. *The Keyhan newspaper*. 1107, 5.

Iranian Cultural Research

Abstract

- Nobari, A.R. (1980, July 7). Change the educational system, A big step towards the realization of the Cultural Revolution. *Etelā'āt Newspaper*. 1683, 4 & 5.
- Jomhuri Eslami newspaper (1980, July 17) Gofāri dar bāb-e sāzmān-e melli-ye Dānešgāhiyān [Speech on the National University of Academicians]. *Jomhuri Eslami newspaper*. 33 , 6.
- Jomhuri Eslami newspaper (1980 July 28) Seminār-e Barresi-ye esteqlal-e Dānešgāhā gošāyeš yaft [The University's Independence Review Seminar was opened]. *Jomhuri Eslami newspaper* . 42, 3.
- Jomhuri Eslami newspaper (1980, July 31). Farāxā n-e maqāle [Article recall]. *Jomhuri Eslami newspaper* No. 44 , 3.
- Zeabakalam, S. (1980, August 18). How the Jihad classes work and build power. *Ettelā'āt Newspaper*. 16209, 5 & 8.
- Abhari, K. (1980, August 30). Dānešgāh-e tehrān nezām-e talābegi rā barāye āmozeš-e āli pišnahād kard [University of Tehran proposed a system of religious schools for higher education]. *Jomhuri Eslāmi newspaper*. 68 , 8.
- Journal of Labor (1981, February 26). 99. From Archive of Islamic Revolution Documentation Center (?). Summary Case of Minority Positions on Cultural Revolution Based on Work Journal. *Tehran: Islamic Revolution Documentation* . 36669 *Recovery*.
- Journal of Labor (1981, February 26). Closing universities is covered by the Cultural Revolution to the detriment of the Revolution. *Journal of Labor*. 70, 6.
- Journal of Labor (1981, March 11). Mr. President, these games do not cure the pain of the people . *Journal of Labor*. 101, 1-3.
- The Jomhuri Eslami newspaper (1981, April 3) . Ayatollah Montazeri's message to the seminary of the Faculty of Theology. *The Jomhuri Eslami newspaper*. 253, 10.
- Habibi. Hasan (1981, April 24) Representatives of the nation on economic, military self-sufficiency. *The Jomhuri Eslami newspaper*. 251, 11.
- Sanjabi, K. (1981, May 1). Changing the educational system from the perspective of the characters. *Etelā'āt Newspaper*. 16123, 4.
- Shamloo, A. (1981, May 1). Changing the educational system from the perspective of the characters. *Ettelā'āt Newspaper*, 16123, 4.
- Bani-Sadr, A. (1981, May 3) The Cultural Revolution is not about closing universities. *The Keyhan newspaper* . 11017, 5.
- Bazargan, M. (1981, May 18th). The first gathering of the Cultural Revolution. *Newspaper Information* . (Thursday).16136 , 12.
- Journal of the University of Revolution (1981, September). University since the Revolution: Sharif University of Technology. *The University of Revolution Journal*. 4, 34-32.

- Journal of the University of Revolution (1982, July). Design and review of High Council of Culture plan: High Council of Culture plan. *The University of Revolution Journal*. 14, 77 And 80-67.
- Najafi, M.A. (1982, November). Enqelāb-e farhangi va vezārat-e farhanng va āmozeš-e āli [Cultural Revolution and Ministry of Culture and Higher Education], *Journal of University of Revolution*. 5, 10-7.
- Najafi, M.A. (1983, October). Dar hašiye-ye masā'el-e enqelāb-e farhangi [On the brink of the issues of the cultural revolution]. *Journal of Revolutionary University*. 16 , 12-15.
- Journal of the University of Revolution (1984, February). Xolāse-ye gozāreš-e fa'aliyathāye setād-e enqelāb-e farhangi az badv-e ta 'sis tākonon [Summary Report of the activities of the Cultural Revolutionary Staff since its inception up to now. *The University of Revolution Journal*. 45, 60, 74.
- LooH Magazine (1999, August). Black chickens, white chickens, twisted eggs. *LooH Magazine*. 5, 20-21.
- Modaresi, F. (2006, February 21). Barxord bā asātid az pārametrhā-ye enqelāb-e farhangi dovvom ast [Dealing with professors is parameters of the second cultural revolution]. *Aftāb News*. Reterived from <http://aftabnews.ir/fa/news/41836>
- Zeabakalam, S. (2007, May 23). Exrāj-e dānešjoyān va asātid enqelāb-e farhangi nist [The expulsion of students and professors is not a cultural revolution]. *Asr-e Iran Website*. Reterived from <http://www.asriran.com/fa/news/17378>
- Soroush, A. (2007, June 20). Yek bār enqelāb-e farhangi kāfi bod [One Revolution cultural was Enough]. *Newspaper Hmamihan*. 23 new course (87 Consecutive), 23.
- Alamolhoda, S.A. (2010, May 16). Dānešgāhhā niyāzmand-e enqelāb-e farhangi dovvom [Universities need a second cultural revolution]. *Asr-e Iran*, Reterived from <https://www.asriran.com/en/news/118878>
- Montazeri, A. (2011, August 7). Enqelāb-e farhangi dovvom šo'āri enherāfi ast [The second cultural revolution is a deviant slogan]. Reterived from <http://yon.ir/neKmk>
- Zeabakalam, S. (2012, May 4). Nešast-e hamāndiši-ye enqelāb-e farhangi va eslāmi kardan-e elm [Meeting revolution cultural and islamization science]. *ISNA*, Reterived from <http://isna.ir/fa/news/91020402410>
- Tofiqi, S.J. (2012, Oct. 30). Pazireš-e dānešjoye šahriye-yi mojebe kāheš-e Pazireš-e dānešjoye dolati mišavad [Student admission fee causing decrease admission government student]. *Student News Agency*. Retrived from <http://snn.ir/detail/News/211480/76>
- Tavasoli, Gh. (2012, Dec. 25). Enqelāb-e farhangi yā farhang-e Enqelābi [Revolution cultural Or culture revolution]. *Newspaper The sky*. 39 , 36.
- Abdul-Karimi, B. (2013, Feb. 8). Yek zarbe be xasm yek zarbe be xiš [One strike to Hostile One strike To Own]. *Abdolkarimi's Weblog*, Reterived from <http://abdolkarimi.blogfa.com/post/48>

Iranian Cultural Research

Abstract

- Jafarian, R. (2013, December 16). Čerā harekat-e elmi-ye mā kond ast? [Why is our scientific movement slow?]. Reterived from <http://www.khabaronline.ir/detail/327886>
- Mirbagheri, S.M. (2014, April 26). Enqelāb-e farhangi barāye tahaqqoq-e tamaddon-e dini ejtenābnāpazir bud [The cultural revolution was inevitable for the religious civilization]. *Fars News*, Retrieved from <https://www.farsnews.com/news/13930206001424>
- Rahimpour-Azghadi, H. (2014, April 26). Dānešgāhhā qabl az enqelāb-e farhangi mahall-e teror va ešlāmsetizi bud [University was the was the place of terror and Anti-Islamism before the Cultural Revolution]. *Farsnews*. Retrieved from <https://www.farsnews.com/news/13930206001377>
- Abdul-Karimi, B. (2015, Feb. 20). Naqd-e amalkard-e Šorā-ye Āli-ye Enqelāb-e Farhangi [Criticism of the Supreme Council of the Cultural Revolution]. *Mashregh News*. Reterived from <https://www.mashreghnews.ir/news/388007>
- Davari, A. (2016, July 21). Mozu'e bursiyehā dar dowlāt-e qabl enqelāb-e farhangi dovvom bud [The issue of scholarships in the previous state was the second cultural revolution]. *Pārsine*, Retrieved from <https://www.parsine.com/fa/news/246472>
- Zeabakalam, S. (2018, July 31). Sarāb-i be nām-e olom-e ensāni: Nāme-ye sargošāde-ye Sādeq-e Zibākālām be Re'is-Jomhur [Mirage in the name of the Islamic human sciences (A Letter from Sadegh Zeabakalam to the President)]. *Jamārān*. Retrieved from <https://www.jamāran.ir>
- Asgharzadeh, I. (2018, Dec. 17). Bā roye kār āmadan-e ahmadinežād enqelāb-e farhangi dovvom kilid xord [With the coming of Ahmadinejad, the project of the Second Cultural Revolution came out]. Retrieved from <https://etemadonline.com/content/148474>.
- Zeabakalam, S. (2009, 17 September). Agar ravand hamingune piš ravad enqelāb-e farhangi dovvom dar rāg ast [If the process goes the same way, the second cultural revolution is on its way]. *Shafaf*. Retrieved from <http://www.shafaf.ir/fa/news/7708>
- Anonymous (n.d.). December 6, the Shah repeated again. Tehran, Iran: n.p.

تحلیل جامعه‌شناختی روندهای مؤثر بر شکل‌گیری ایده انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها و شناسایی اسلوب‌های بیانی آن تا مقطع غلبه گفتار اسلامی کردن

قاسم زائری^۱، حاجیه محمدعلی زاده^۲

دریافت: ۱۳۹۷/۰۹/۰۳؛ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۱۰

چکیده

این مقاله درصدد بررسی چگونگی وقوع رخداد انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها (۱۳۵۹-۶۳) تا مقطع تفوق گفتار اسلامی کردن است. نکته مهم، تاریخی بودن ایده انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌هاست: این ایده محصول یک نقطه زمانی مکانی معین نیست بلکه محصول شرایط تاریخی مواجهه و زیست نیروهای انقلابی با تجربه‌های متکثر و گاه متعارضی نظیر انقلاب فرهنگی در چین و انقلاب سفید ایران و جنبش‌های جدید فرهنگی اروپا یا بازخوانی بعثت فرهنگی پیامبر اسلام (ص) و نیز در تقابل با برخی رویه‌های فرهنگی نظیر فرهنگ طاغوتی یا فرهنگ استعماری در دوره پهلوی است. مقاله نشان می‌دهد که براساس شرایط پیش‌گفته، همه نیروهای سیاسی و اجتماعی درگیر در انقلاب اسلامی با تحول در دانشگاه توافق داشتند و همگی در مقطع اولیه پس از انقلاب اسلامی (یا قبل از آن) فعالیت‌هایی را برای دگرگونی در وضعیت دانشگاه‌علم آغاز کرده بودند. وقوع انقلاب موجب شد تا امکان پیگیری و تحقق این ایده فراهم شود. به‌علاوه با آشکار شدن اختلاف نظر نیروهای درگیر در انقلاب بر سر ماهیت و ساختار نظم سیاسی جدید در مرحله مابعد انقلاب، و تبدیل دانشگاه به ابژه سیاسی نیروهای مخالف و متعارض، پیدایی مناقشه جدایی طلبی قومی، تسخیر سفارت آمریکا، آغاز جنگ تحمیلی، و به‌خصوص تغییر رفتار برخی گروه‌ها از کنش‌گری سیاسی به رفتار نظامی و تروریستی به‌ویژه در سال‌های ۵۹ و شصت، عملاً گفتار اسلامی کردن غلبه‌یافت و گفتارهای رقیب از رخداد انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها کنار رفت یا در حاشیه قرار گرفت. در این مقاله از شیوه میشل فوکو برای تباریابی و تحلیل مبدأ استفاده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها، بعثت فرهنگی، استقلال دانشگاه، امام خمینی (ره)، فرهنگ

استعماری، گفتار اسلامی کردن

۱. استادیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

qasem.zaeri@ut.ac.ir ✉

۲. دانشجوی دکتری دانش اجتماعی مسلمان، دانشکده فرهنگ، علوم اجتماعی و رفتاری، دانشگاه باقرالعلوم، قم، ایران.

hj.mohammadalizadeh90@gmail.com ✉

۱. مقدمه

روز ششم اردیبهشت ۱۳۹۳ در یادبود انقلاب فرهنگی ۱۳۵۹، سمیناری با عنوان «ضرورت انقلاب فرهنگی دوم در پرتو علوم انسانی و اسلامی» در دانشگاه تهران برگزار شد. یک سخنران با طرح این سؤال که «آیا انقلاب فرهنگی اول رخ داده است که به دنبال دومی باشیم؟» پاسخ می‌دهد که منظور از «دوم» عبور از طرح بحث ضرورت انقلاب فرهنگی در کشور و لزوم پیگیری نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای تحقق انقلاب فرهنگی در مرحله جدید است (میرباقری، ۱۳۹۳)، و سخنران دیگری ضمن موافقت با ضرورت انقلاب فرهنگی دوم از وجود تصویری از انقلاب فرهنگی در ذهن دوستان یاد می‌کند مبنی بر اینکه «یک بار که دانشگاه بسته شد، پس دوباره دانشگاه‌ها را ببندیم» (رحیم‌پور ازغدی، ۱۳۹۳). او هرچند با این تصور مخالفت می‌کند، ولی مجموعه‌ای از فعالیت‌ها در زمینه سیاست‌گذاری علمی و بازنگرایی و گسترش آموزش عالی و تغییر سرفصل دروس، و جذب و بورسیه، بازنشستگی یا اخراج اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها در قریب به ده سال گذشته که به «انقلاب فرهنگی دوم» اشتها یافته است با همین تصور درک و فهم می‌شود. گروهی که خود را مخالفان «انقلاب فرهنگی دوم» می‌دانند، آن را وسیله «شستشوی مغزی دانشجویان» و اخراج اساتید و دانشجویان (زیباکلام، ۱۳۹۶ و ۱۳۸۸)، و ابزار «سرکوب دفتر تحکیم وحدت و انجمن‌های اسلامی که پایگاه‌های دفتر تحکیم در دانشگاه‌ها بودند» (اصغرزاده، ۱۳۹۶) و زمینه «برخورد با اساتید» (مدرسی، ۱۳۸۴) می‌دانند، و گروهی که خود را موافقان «انقلاب فرهنگی دوم» می‌دانند آن را امکانی برای «چینش نیروهای علمی در دانشگاه‌ها» (علم‌الهدی، ۱۳۸۹)، و «حضور نیروهای انقلاب در هیئت علمی دانشگاه‌ها به‌عنوان حیاط‌خلوت تولید سیاست اصلاح‌طلبان» (داوری، ۱۳۹۴) دانسته‌اند.

بدین ترتیب و چنانچه شواهد بالا نشان می‌دهد که «دوم» در انقلاب فرهنگی دوم دارای پیوستگی و انتساب به «اول» در انقلاب فرهنگی اول است^۱، تصور از دومی به تصور از

۱. البته در این میان برخی نیز با تصور از «انقلاب فرهنگی اول» (۱۳۵۹) به‌عنوان «یک جریان مستمر... که پایان ندارد»، هرنوع بحث از «انقلاب فرهنگی دوم و سوم» را «شعاری انحرافی» دانسته‌اند (منتظری، ۱۳۹۰).

اولی وابستگی دارد. در واقع آنچه در این مقاله، انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها (۶۳-۱۳۵۹) (یا همان انقلاب فرهنگی اول) نامیده می‌شود، یکی از مهم‌ترین رخدادهای تاریخ معاصر ایران در قلمرو علم و نهاد دانشگاه است که سرآغاز زمانی آن روز ۲۹ فروردین ۱۳۵۹ و اقدام دانشجویان مسلمان دانشگاه تبریز به تحت کنترل درآوردن دانشگاه در اعتراض به اخلاف گروه‌های چپ در سخنرانی یکی از اعضای شورای انقلاب است. به تبعیت از آنها، در دیگر دانشگاه‌های بزرگ نیز رخدادهای مشابهی در روزهای بعد به وقوع پیوست. حوادث این چند روز سرآغاز انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها و تعطیلی آنها تا مهر ۱۳۶۲ و در نهایت تشکیل نهاد شورای عالی انقلاب فرهنگی در آذر ۱۳۶۳ به‌عنوان اصلی‌ترین نهاد سیاست‌گذار در حوزه علم و دانشگاه شد. انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها به سیاست‌گذاری‌ها، نهادسازی‌ها و برنامه‌ریزی‌های آموزشی گسترده‌ای برای تحول در نظام علمی و مدیریت آموزش عالی کشور منجر شد، و موافقان و مخالفان خاص خود را یافت که هر یک صورت‌بندی تحلیل خاص خود را دارند. نگرش غالب در این صورت‌بندی تحلیلی، واقعه انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها را صرفاً در چارچوب گروکشی سیاسی نیروهای رقیب در دوره مابعدانقلاب می‌داند و آن را به عرصه تسویه حساب‌های سیاسی تقلیل داده است. براساس این ذهنیت، واقعه انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها، پدیده‌ای سیاسی و محصول تلاش نیروهای مذهبی برای پاک‌سازی مخالفین لیبرال و چپ در دانشگاه‌ها، و حاصل ماجرای نوارهای حسن آیت برای مقابله با ابوالحسن بنی‌صدر دانسته می‌شود (بنگرید به: روشن نهاد، ۱۳۸۳). در مجموع رخداد انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها، اولاً به‌عنوان امری سیاسی به‌منظور تصفیه و پاک‌سازی گروه‌های مخالف بازنمایی شده است

۱. البته عبدالکریم سروش، یکی از اعضای «ستاد انقلاب فرهنگی» اصولاً وجود هرگونه مأموریت تسویه و پاک‌سازی در ستاد را رد می‌کند: «ستاد انقلاب فرهنگی نه کمیته‌ای برای پاک‌سازی داشت، نه آیین‌نامه‌ای برای آن نوشته بود و نه دستورالعملی در این خصوص به دانشگاه‌ها داده بود». او بین دو مفهوم «اخراج» و «خارج» تمایز گذاشته است و می‌نویسد: «... کثیری از «اخراجی»‌ها چه قبل از تشکیل ستاد و چه پس از آن به‌واقع اخراج نشدند بلکه «خارج» شدند یعنی خودبه‌خود فهمیدند که جایی در دانشگاه پس از انقلاب ندارند و راهی خارج یا ساکن خانه شدند» (سروش، ۱۳۸۶). و اضافه می‌کند که «کمیته‌های پاک‌سازی مطلقاً مستقل بودند. اعضایشان را نه (اعضای ستاد انقلاب فرهنگی) نصب کرده‌ایم و نه می‌شناختیم. بلی کسانی بودند که می‌خواستند پای آقای املشی را به این کار بکشند اما وی تن زد و هیچ عضو دیگر ستاد هم رسماً در این امر وارد نشد. خود آقای ملکی (سرپرست دانشگاه تهران و نزدیک به جبهه ملی) تا امروز بدون ندامت به اخراج صد استاد اعتراف کرده است. بقیه را هم از آن قیاس بگیرید» (همان).

(رک: سروش، بیستم خرداد ۱۳۸۶)، (زیباکلام، ۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۶)، (فراست‌خواه، ۶۶۱-۱۳۸۸-۵۰۷) و (عبدالکریمی، بیستم بهمن ۱۳۹۳) و ثانیاً نتایج حاصله از آن به تغییراتی در برخی از ضوابط اداری و ظواهر رفتاری تقلیل یافته است (رک: توسلی، ۲۵ آذرماه ۱۳۹۱، ۳۶)، (فراست‌خواه، ۱۳۸۸)، (توفیقی، ۱۳۹۱) و (جعفریان، ۱۳۹۲). دیگران، واقعه انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها را اشتباهی تاریخی و غلط می‌دانند (سروش، ۱۳۸۶) و (زیباکلام، ۱۳۹۲) و برخی دیگر آن را امری ناتمام (رک: کچویان، ۷۷، ۱۳۹۰-۷۵) و برخی دیگر ناممکن (عبدالکریمی، هشتم بهمن ۱۳۹۱) دانسته‌اند.

اما پژوهش دقیق‌تر تاریخی نشان می‌دهد که اولاً مطالبه برای تحول در دانشگاه‌ها صرفاً خواست گروه‌های مبارز مسلمان در دوره مابعدانقلاب نبوده، بلکه همه گروه‌های سیاسی مبارز غیرمسلمان اعم از چپ یا راست نیز پس از انقلاب فعالانه خواستار و دست‌اندرکار تحول در دانشگاه‌ها بوده‌اند. ثانیاً اینکه اساساً برخی از روندهای مؤثر در وقوع انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها ریشه در دوره ماقبل وقوع انقلاب اسلامی نظیر انقلاب آموزشی و جریان آموزش اسلامی یا مناسبات فراملی و جهانی نظیر انقلاب دانشجویی اروپا و انقلاب فرهنگی چین دارد. براین اساس، سؤال اصلی این مقاله این است که:

ایده انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها چگونه ممکن شد؟

برخی سؤالات فرعی نیز قابل طرح است:

۱. نیروهای سیاسی متعدد و متعارض (مسلمان و چپ و راست) در دوره مابعد انقلاب، چگونه این ایده را درک کرده‌اند؟
۲. چه روندهای کلان تاریخی و فرهنگی (داخلی و بین‌المللی) بر پیدایی این ایده اثرگذار بوده‌اند؟

مقاله ضمن بحث از زمینه‌های تاریخی و فرهنگی کلانی که امکان بحث از ضرورت انقلاب در علم یا دانشگاه را فراهم ساخته‌اند، به بیان مرحله‌بندی حوادث عینی مربوط به انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها می‌پردازد و ضمن گزارشی از کشمکش گفتارهای رقیب، بحث را تا مقطع تفوق گفتار اسلامی کردن بر دیگر گفتارها ادامه خواهد داد.

۲. پیشینه تحقیق

در مورد رخداد مهم انقلاب فرهنگی و نیز انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها (۶۳-۱۳۵۹)، هرچند سخنرانی و اظهارنظرهای شخصی فراوان است، اما پژوهش‌های محدودی صورت گرفته است که البته متناسب با اهمیت موضوع و گستردگی تأثیرات آن نیست. با این حال برخی آثار مرتبط عبارت‌اند از: کتاب انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌های ایران تألیف محمد شرفزاده برادر (۱۳۸۳) که به اهداف اصلی انقلابیون پرداخته است و از طریق مصاحبه با افراد فعال در این رخداد، دو انگیزه اصلی را شناسایی کرده است: یکی ملاحظات سیاسی و تعدیل وضعیت سیاسی موجود، و دیگری ملاحظات علمی و آموزشی (شرفزاده برادر، ۳۲۲، ۱۳۸۳-۲۲۰). او ذیل این دو انگیزه، چهار نوع مواجهه با علوم انسانی را در میان اصحاب انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها شناسایی کرده است (شرفزاده برادر، ۱۳۸۳، ۲۷۷-۲۷۱). ناهید روشن‌نهاد (۱۳۸۳) نیز در کتاب انقلاب فرهنگی در جمهوری اسلامی به بررسی و تشریح ابعاد، پیامدها و نتایج واقعه «انقلاب فرهنگی» پرداخته است و بنا بر نظر و یافته‌های وی، در کل کمبودها و نارسایی‌هایی که آموزش عالی ایران بدان مبتلا و دست‌به‌گریبان بود، زمینه‌ساز انقلاب فرهنگی بودند. فرامرز حق‌شناس (۱۳۸۹) نیز در کتاب جهاد دانشگاهی قاعده انقلاب فرهنگی رویکرد مشابهی با آثار پیش‌گفته اتخاذ کرده است، با این تفاوت که تمرکز وی بر جهاد دانشگاهی است. مهدی ناظمی اردکانی (۱۳۸۹) نیز در کتابی با عنوان شورای انقلاب اسلامی و شورای عالی انقلاب فرهنگی، بر همین سیاق، به بحث در مورد نحوه شکل‌گیری شورای عالی انقلاب فرهنگی پرداخته و از آن فراتر نرفته است. سید هدایت جلیلی (۱۳۸۷) در مقاله «راه دشوار علوم انسانی: بررسی جریان‌ها و گفتمان‌های تحول‌خواه در عرصه علوم انسانی» به بررسی گفتمان‌های تحول در علوم انسانی از سال ۱۳۵۹ تا ۱۳۷۵ پرداخته است (جلیلی، ۱۳۸۷). همچنین صادق زیباکلام (۱۳۹۱) ضمن تأکید بر اتفاق نظر همگان بر لزوم تغییر در دانشگاه‌ها، به شناسایی سه روند اصلی در جریان انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها (۶۳-۱۳۵۹) پرداخته است (زیباکلام، ۱۳۹۱). متأخرتر از همه، مقاله طاهری‌کیا، کاظمی و رضایی (۱۳۹۶) با عنوان «چهار روز از

حیات دانشگاه پس از انقلاب (سی‌ام فروردین تا دوم ادریبهشت ۱۳۵۹)» تلاش کرده است تا با استفاده از تحلیل رویزوماتیک به توضیح فضای تهی پدید آمده در دوره مابعدانقلاب بپردازد و رخداد انقلاب فرهنگی را توضیح دهد. این مقاله علاوه بر بهره‌گیری از چارچوب نظری و روشی متمایز، سه اختلاف اصلی با پژوهش حاضر دارد: نخست و از حیث زمانی، تلاش خود را بر تحولات چهارروزه فوق‌الذکر متمرکز کرده است حال آنکه در این پژوهش روندهای کلان فرهنگی و تاریخی داخلی و بین‌المللی از بازه زمانی ماقبل انقلاب تا مقطع استقرار گفتار اسلامی شدن و بازگشایی دانشگاه‌ها مورد تحلیل قرار گرفته است؛ دوم: به نظر می‌رسد که این مقاله، با قدری تسامح، تنها شکل‌بندی دیگری از تلقی سیاسی از انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌هاست، در حالی که پژوهش حاضر اساساً به دنبال ارائه درکی متفاوت از این رخداد به مثابه امری ضروری، موردانتظار، و تاریخی است، نه صرفاً رخدادی عندالاقضایی و مربوط به موقعیت حوادث خرد سیاسی چهار روزه یا حتی صرفاً رویدادهای مابعدانقلاب. سوم: این مقاله به‌طور نادقیقی انقلاب فرهنگی را با تحولات دانشگاه برابر دانسته و فروکاسته است و بدین ترتیب انقلاب فرهنگی را موضوع خود انتخاب کرده، حال آنکه پژوهش حاضر مشخصاً بر انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها به‌عنوان مقدمه و بخشی از انقلاب فرهنگی تأکید دارد و برنامه وسیع‌تر انقلاب فرهنگی که خود را در برنامه‌ریزی‌های گسترده‌تر سازمان‌ها و نهادهای انقلابی و اسلامی در دیگر قلمروهای فرهنگی و اجتماعی نشان می‌دهد، مورد بحث قرار نداده است.

مجاب (۱۹۹۱) نیز در کتاب دولت و دانشگاه: انقلاب فرهنگی اسلامی در نهادهای آموزش عالی ایران (۸۷-۸۹) تمرکز خود را بر مسئله استقلال دانشگاه و تعیین نسبت دولت اسلامی جدیدالتأسیس و نهاد دانشگاه نهاده، و اساساً انقلاب فرهنگی اسلامی را در چارچوب تلاش گروه‌های اسلام‌گرای حاکم بر دولت برای حذف مخالفان خود تحلیل کرده است، و از این رو با کمی تفاوت، همان رویکرد سیاسی و تقلیل‌گرا به تحولات دانشگاه را پی می‌گیرد.

علاوه بر این قسم تحقیقات اخیر، متونی از مقطع زمانی وقوع انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها در دسترس است که نظرات افراد و گروه‌های مختلف را بازتاب داده است،

از جمله کتاب انقلاب فرهنگی اسلامی در دانشگاه‌ها که گزارش مجموعه سخنرانی‌هایی است که دفتر هماهنگی‌های مردم و رئیس‌جمهور (بنی‌صدر) در اردیبهشت ۱۳۵۹ برگزار کرده است و نیز متنی تحت عنوان دانشگاه یا جای پای امپریالیسم که محمد ملکی، یکی از اعضای شورای سرپرستی دانشگاه تهران، پس از استعفا از این سمت در تابستان ۵۹ منتشر کرده و فارغ از دلایل انتشار و سوگیری‌های آن، گزارش مفصلی از فعالیت وی و همکاری‌های او برای پاک‌سازی و بهبود وضع دانشگاه تهران به‌عنوان مهمترین نهاد دانشگاهی کشور ارائه داده است. صادق زیباکلام (۱۳۵۹) کتابچه‌ای با عنوان ضرورت انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها در فروردین ۱۳۵۹ منتشر کرده است که گوشه‌ای از مناقشات نظری و عملی نیروهای فعال در دانشگاه را در ببحبوحهٔ رخداد انقلاب فرهنگی روشن می‌کند. متنی نیز تحت عنوان «علوم انسانی، اسلام و انقلاب فرهنگی» در اختیار است که گزارش سخنرانی و مباحثات جمعی از صاحب‌نظران و متفکران مسلمان دانشگاه‌ها در سال ۱۳۶۰ است.

در مجموع پژوهش‌های صورت گرفته در مورد انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها نوعاً آن را به‌عنوان رخداد مربوط به دورهٔ مابعد انقلاب و نیز محصول منازعات سیاسی و به‌ویژه ابتکار عمل سیاسی گروه‌های مسلمان انقلابی (خصوصاً حزب جمهوری اسلامی و طراحی شخصی حسن آیت) برای غلبه بر رقبایشان تصور کرده‌اند. این مقاله نشان می‌دهد که این دو گزارهٔ نابسند، گزارش کامل واقعیت رخداد انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها نیست؛ همچنان‌که نمی‌توان انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها را با انقلاب فرهنگی یکی انگاشت. باین حال پژوهش حاضر از یافته‌های تحقیقات پیشین برای تثبیت و تفسیر استدلال خود بهره خواهد برد.

۳. ملاحظات نظری-روش‌ی

در این پژوهش ابتدا به شناسایی نقطهٔ صفر ایدهٔ انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها پرداخته می‌شود؛ در واقع فوکو، همانند مورخ علمی سنتی مرسوم، خواهان شناسایی نقطهٔ صفر یک رخداد تاریخی است. اما برخلاف مورخ علمی، معتقد نیست که یک نقطه، نیرو، شخص، واقعه یا مختصات زمانی و مکانی معین می‌تواند پدیدآورندهٔ یک رخداد باشد، بلکه هدف

راهبرد دیرینه‌شناسانه او از تمرکز بر نقطه صفر، افشای آن است: فوکو درصدد است نشان دهد که زیر یک لحظه و نقطه تاریخی (در اینجا حوادث روز ۲۶ فروردین ۱۳۵۹ به‌عنوان نقطه آغاز مشهور انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها)، مجموعه‌ای از روندهای متنوع و متکثر و متضادی جریان دارد که این نقطه، برآیند برهم‌کنش نامتوازن و تصادفی آنها بر یکدیگر است (کچویان و زائری، ۱۳۸۸: ۲۱-۲۰). راهبرد دیرینه‌شناسانه او برای این کار یافتن درجه صفر از طریق عقب‌رفتن در تاریخ است: کشف نخستین ظهورات یک ایده یا یک پدیده بر روی صحنه تاریخ (نگاه کنید به: فوکو، ۱۳۸۱ الف، ۶-۱). هدف او از یافتن این لحظه تاریخی، نشان دادن یک نقطه در تاریخ نیست؛ ازقضا او درصدد بر ملاکردن جریان تاریخ‌نگاری سنتی مرسوم است که تصور می‌کند با شناسایی یک شخص، یک واقعه، یک علت، یک مکان یا یک لحظه زمانی معین (و در اینجا حسن آیت و حزب جمهوری اسلامی و سخنرانی هاشمی رفسنجانی و دانشگاه تبریز)، توانسته است نحوه پیدایش آن ایده یا پدیده را توضیح دهد. پس از یافتن نخستین ظهورات، اکنون سؤال فوکو این است که این ایده، چگونه امکان ظهور پیدا کرده است؟ این ایده می‌توانست مطرح نشود اما ظهور یافت. چگونه؟ چنان‌که گفته شد فوکو برخلاف تاریخ‌نگار سنتی درصدد است از طریق کنارهم‌نهادن مجموعه‌ای از نیروها و روندهای ناهمگون و متکثر، نحوه پیدایی آن ایده یا پدیده را توصیف کند. درواقع برای او هر ایده، برآیند اثرگذاری مجموعه‌ای از نیروها و روابط است که تاریخ‌نگاری سنتی با تقلیل آنها به یک لحظه یا نقطه در تاریخ، آنها را نادیده می‌گرفت. کار محقق دیرینه‌شناس، آشکارساختن روندهای پیچیده ناهمگون و گاه متضادی است که به ظهور ایده کمک کرده‌اند. در سومین گام، دیرینه‌شناس باید نشان دهد که اولین صورت‌بندی این ایده در زمان ظهورش، چه بوده و چگونه مطرح شده است (نگاه کنید به: فوکو، ۱۳۸۱ ب و ۱۳۸۸).

در این مقاله به‌ویژه بر تحلیل مبدأ تمرکز می‌شود: تحلیل مبدأ «امکان می‌دهد که در زیر شکل واحد یک ویژگی یا یک مفهوم، کثرت رویدادها را باز یابیم که از طریق آنها این ویژگی یا مفهوم شکل گرفته‌اند» (فوکو، ۱۳۸۱، ۳۷۸). آنچه اکنون تاریخ‌نگاری به‌عنوان «مبدأ» باز می‌شناسد، درواقع، شکل بازسازی‌شده وحدت‌یافته‌ای از آن آغازگاه متکثر با

رخدادهای خرد و کوچک و گاه خطا و متناقض است. وظیفه تبارشناسی، برملا کردن همین شکل بازسازی شده است؛ در واقع مبدأ ساده نیست، بلکه بسیار پیچیده است و مجموعه‌ای از «پیشامدها، انحراف‌های ناچیز، خطاها، اشتباه‌های ارزیابی و محاسبه‌های نادرست» را در بر می‌گیرد (همان). مبدأ تاریخ‌نگارانه، با ظاهر ساده‌لوحانه‌اش، صامت و منظم و بی‌حرکت و استوار است، اما فی الواقع، تجزیه‌شدنی و پرهیاهو (اگر به دقت گوش دهیم) و بی‌نظم و شکننده است. تحلیل مبدأ (ناهمگونی آنچه را هم‌خوان با خویش تصور می‌شد) نشان می‌دهد (همان، ۳۷۹). پدیده تاریخی، تبار واحد ندارد و ریشه در نیروها و عناصر متعدد، و مجموعه‌ای از نقص‌ها، شکاف‌ها و لایه‌های ناهمگن دارد. چنانچه پیش‌تر نیز توضیح داده شد این پژوهش نمی‌خواهد خاستگاه پیدایش واقعه انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها را به رخداد و مبدأ معینی تقلیل دهد بلکه معتقد است مجموعه‌ای از آغازگاه‌های متکثر و روندهای ناهمگون در دوره ماقبل انقلاب اسلامی وجود دارند که به پیدایش آن کمک کرده‌اند.

۴. درآمدی بر ایده انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها: رویکردی دیرینه‌شناسانه

روز ۲۶ فروردین ۱۳۵۹ سخنرانی عضو روحانی شورای انقلاب، حجت‌الاسلام اکبر هاشمی رفسنجانی که به دعوت انجمن اسلامی دانشجویان در دانشگاه تبریز در جریان بود با اعتراض و هیاهوی دیگر گروه‌های دانشجویی نظیر فدائیان خلق ناتمام ماند. هرچند وی دانشگاه را ترک کرد، اما پس از آن درگیری‌های دانشجویی ادامه یافت و در نهایت دانشجویان مسلمان توانستند کنترل دانشگاه تبریز را به عهده گیرند و آغاز انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها را اعلام کنند. البته صدور پیام امام خمینی (ره) در پشتیبانی و تأیید حرکت انقلابی دانشجویان در پیگیری انقلاب فرهنگی، موجب شد تا در سطحی وسیع‌تر، نخبگان علمی و دانشگاهی، و نیز مسئولان و مقامات، و نیروهای سیاسی و اجتماعی در روند پیگیری و تحقق انقلاب فرهنگی درگیر شوند.

الگوی عمل دانشجویان دانشگاه تبریز در هفته‌های بعد از سوی دیگر دانشجویان مورد تقلید قرار گرفت و دانشگاه‌ها به عرصه مناقشات دانشجویی بدل شد که در نهایت به توقف

عملی فعالیت دانشگاه‌ها و بعدتر اعلان رسمی تعطیلی آن به تبع صدور فرمان شورای انقلاب در ۲۹ فروردین ماه، به منظور انجام اصلاحات در برنامه و نحوه فعالیت آنها در نظم جدید انجامید^۱. اگرچه روز بیست و ششم فروردین و دانشگاه تبریز، آغازگاه زمانی و مکانی انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها نامیده می‌شود اما آنچه مسلم است این است که ایده انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها نمی‌توانسته است یک‌باره و در لحظه زمانی و مکانی معینی ظهور یابد بلکه در مقام یک ایده، واجد عناصری است که موجودیت هر یک وابسته به تعیین بخشی قلمرو تجربه‌های متداخل و متکثر دیگری است که حاملان این ایده، و لاجرم عناصر تشکیل دهنده‌اش، از سر گذرانده و در آن زیسته‌اند.

از این حیث، ایده انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها و عناصر تشکیل دهنده‌اش، وجهه تاریخی تازه‌ای می‌یابند. مثلاً واژه‌های فرهنگی، انقلاب فرهنگی یا حتی دانشگاه در انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها کاملاً وابسته به قلمرو تجربه‌های مشابه یا حتی نامشابه دیگری می‌شود که فعالان این رخداد در آن واقع شده‌اند و اکنون کارشان را شکل می‌دهد. از این رو و به اعتبار تاریخی بودن ایده، می‌توان رخداد انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها را حتی به دوره ماقبل وقوع انقلاب اسلامی نیز عقب برد و روندهایی را نشان داد که در شکل‌گیری آن اثرگذار بوده‌اند. در واقع در حالی که به لحاظ زمانی، این رخداد در یک روز معین و در مکان معینی آغاز شده، اما در سطح دیگری محصول روندها و تجربه‌های عینی دیگری است که وقوع آن را ممکن ساخته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که ذهنیت نخبگان مبارز انقلابی در مقطع وقوع انقلاب اسلامی از جهات مختلفی با موضوع انقلاب در فرهنگ یا مسئله ضرورت تحول بنیادی در دانشگاه، به واسطه تجاربی چون انقلاب فرهنگی چین^۲،

۱. اتفاق دانشگاه تبریز و به تبع آن دیگر دانشگاه‌ها و درگیری‌های ناشی از آن وقایع، منجر به صدور فرمانی از سوی «شورای انقلاب» در ۲۹ فروردین ماه، مبنی بر لزوم پایان امتحانات دانشگاه‌ها تا چهاردهم خردادماه و تعطیلی دانشگاه‌ها تا پانزدهم این ماه شد. همچنین در این بیانیه ضمن تأیید درخواست دانشجویان مسلمان مبنی بر تغییر بنیادی نظام آموزشی، به گروه‌ها سه روز مهلت داده شد تا ستادهای عملیاتی و دفترهای فعالیتی خود در دانشگاه‌ها را که موجب درگیری و نابسامانی و آسیب دیدن جو آزاد و سازنده برخورد آرا و افکار گردیده بود، جمع‌کنند (بامداد، ۳۰ فروردین ۱۳۵۹: ۱ و ۳).

۲. برخی نیروهای چپ‌گرا در اوایل وقوع انقلاب فرهنگی در چین، از جمله به منظور مشارکت در این رخداد راهی چین شدند، نظیر خان‌بابا تهرانی (برای اطلاع بیشتر نگاه کنید به: شوکت، ۱۳۷۲، ۱۸۱-۲۳۵؛ شوکت، ۱۳۸۱، ۱۱۱-۱۱۰ و شوکت، ۱۳۸۰). برخی منابع نیز در دوره منتهی به انقلاب اسلامی و سال‌های اولیه پس از آن عموماً توسط گروه‌های چپ‌گرا تألیف یا به فارسی ترجمه شد نظیر انقلاب فرهنگی و سازمان صنعتی چین اثر شارل بتلهایم (اردیبهشت ۱۳۵۸)، پیرامون انقلاب فرهنگی و یتنام (تابستان ۱۳۵۹)،

تجربه انقلاب آموزشی پهلوی^۱، سیاست‌گذاری فرهنگی دربار پهلوی و پیدایش فرهنگ طاغوتی، تجربه وقوع جنبش‌های جدید اروپا، و باور به وجود فرهنگ استعماری در دانشگاه‌ها آشنایی و عادت داشت. تأثیر این تجارب و روندها از جمله بر مفهوم‌سازی پیرامون ایجاد تحولات بنیادی در دانشگاه خود را نشان می‌دهد. به نظر می‌رسد که امام خمینی (ره) تا خرداد ۱۳۵۹ و مرحله تأسیس ستاد انقلاب فرهنگی، آگاهانه از تعبیر انقلاب فرهنگی استفاده نمی‌کرد و تنها پس از آنکه دانشجویان مسلمان آغاز انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها را اعلام کردند، وی در پیام خود از تعبیر انقلاب فرهنگی استفاده کرد و البته در همان حال هم بر ماهیت کاملاً اسلامی آن تأکید داشت: «مدتی است ضرورت انقلاب فرهنگی که امری اسلامی است و خواست ملت مسلمان است...» (امام خمینی، ۱۳۷۸، ب، ۴۳۲-۴۳۱). تا پیش از این، وی در پیام نوروزی (۱۳۵۹) خواهان انقلابی اساسی در تمام دانشگاه‌های سراسر ایران شده بود و گاهی از انقلاب دانشگاهی یاد می‌کرد. در این مقطع عموماً از تعبیر انقلاب آموزشی در دانشگاه‌ها استفاده می‌شد که آشکارا به منظور متمایزسازی آن از الگوی چینی یا تجربه پهلوی، از آن به انقلاب آموزشی اسلامی یاد می‌شد. همچنان‌که بعدتر از انقلاب فرهنگی اسلامی در دانشگاه‌ها یاد می‌کردند.

۵. مرحله‌بندی وقوع انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها

در گیرودار این روندها و تجربه‌های متکثر و متعارض، هرچند تصورات متفاوتی از فرهنگ یا شیوه‌های ایجاد تحول در آن نزد انقلابیون پیدا شد، اما ضمناً ضرورت تحول بنیادین یا غیربنیادین در فرهنگ یا دانشگاه به مثابه امری شایع و همه‌گیر قلمداد شد. نیروهای انقلابی و اجتماعی در مقاطع مختلف فعالیت‌هایی را به منظور تحقق تحول در فرهنگ شکل داده‌اند که می‌توان در رویکردی کلان آنها را در دو مرحله اصلی پیگیری کرد:

مقدمه‌ای بر انقلاب فرهنگی کوبا (احتمالاً تاریخ انتشار متن اصلی ۱۹۷۹)، سرمایه‌داری، از خودبیگانگی و انقلاب فرهنگی، نوشته علی غضنفری و مجید شریف‌نیر (ماه ۱۳۵۹)؛ چین و کارگران: مبارزه بین دو خط مشی در انقلاب بزرگ فرهنگی پروتاریایی نوشته ژانت گولد واسر و استوارت ونوتی (بی‌تا)؛ انقلاب و آموزش و پرورش: تجربه و دستاوردهای اتحاد شوروی (۱۳۶۱) انقلاب علمی و فنی و انقلاب در آموزش اثر ا. تورچنکو (بدون تاریخ اما شواهد نشان می‌دهد در سال‌های ابتدایی انقلاب ترجمه شده است) و نظایر آن که زمینه آگاهی گروه‌های مختلف با این رخداد را فراهم آورده بود.

۱. برای دیدن شرحی مبسوط در این زمینه نگاه کنید به: (زانری و محمدعلی‌زاده، ۱۳۹۶: ۳۳-۳۰)

۵-۱. مرحله اول: از وقوع انقلاب اسلامی تا بهار ۱۳۵۹

نیروهای انقلابی با جهت‌گیری‌های مختلف اسلامی و غیراسلامی اعم از چپ یا راست و نیز با وزن‌های متفاوت در قالب احزاب قدرتمند یا تشکل‌های نوظهور، با پیروزی انقلاب اسلامی، در صدد سامان‌دادن به وضعیت دانشگاه و تحول در نظام علمی و آموزشی کشور برآمدند^۱. خصیصه مهم این مرحله، گستردگی و نیز تعارض‌آمیز بودن مجموعه فعالیت‌هایی است که از سوی نیروهای مختلف سیاسی و انقلابی صورت می‌گیرد. از جمله برگزاری سمیناری با محوریت «سیدمنیرالدین حسینی الهاشمی» در اسفند ۱۳۵۷ در دانشگاه شیراز (که شش ماه بعد به برگزاری سمینار دوم انجامید) است که در نهایت به تدوین طرح کلی درباره اصول و ضوابط حاکم بر دانشگاه‌های اسلامی انجامید.

سمینار شناخت آموزش و پرورش اسلامی در تاریخ ۲۰ تا ۲۲ اردیبهشت ۱۳۵۸ توسط انجمن اسلامی دانشجویان دانشکده علوم تربیتی، و با همکاری انجمن اسلامی معلمان و عشایر در دانشگاه شیراز برگزار شد (روزنامه جمهوری اسلامی، یکشنبه ۳۱ تیرماه ۱۳۵۸، ۳). در شهریور ۱۳۵۸ نیز سمیناری با عنوان «بررسی استقلال دانشگاه‌ها توسط سازمان ملی دانشگاهیان ایران» (نزدیک به جبهه ملی) برگزار شد که در نهایت به تدوین لایحه استقلال دانشگاه‌ها^۲ و ارائه آن به شورای انقلاب منجر شد (برای دیدن گزارشی از این سمینار نگاه کنید به: روزنامه اطلاعات، ۲۷ تیرماه ۱۳۵۸، ۱۱ و روزنامه جمهوری اسلامی، ۲۸ تیرماه ۱۳۵۸، ۸ و همچنین برای دیدن مخالفت‌ها پیرامون این لایحه بنگرید به: روزنامه جمهوری اسلامی، هفدهم تیرماه ۱۳۵۸، ۶). شورای انقلاب خود نیز دو طرح تصویب کرد: طرح تأسیس شورای عالی آموزش و پرورش در ۲۷ بهمن ۱۳۵۸ و نیز به فاصله سه ماه بعد، طرح تأسیس شورای عالی فرهنگ و آموزش عالی در ۲۳ اردیبهشت ۱۳۵۹. هدف اصلی از تشکیل این دو شورا، تحول در نظام آموزشی و ایجاد یک نظام آموزشی جدید به موازات حاکم کردن فرهنگ اسلامی بر این نظام بود: تغییر خط‌مشی کلی آموزش عالی مطابق با قانون اساسی و همچنین تصویب هدف‌ها و اصول کلی برنامه‌های

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۷۲

دوره ۱۲، شماره ۳

پاییز ۱۳۹۸

پیاپی ۴۷

۱. زیباکلام گزارش می‌دهد که «در چندماهه اوایل انقلاب، جریان‌های سیاسی غیرمذهبی اساساً مایل به بستن دانشگاه‌ها بودند» (زیباکلام، ۱۳۵۹، ۲۳).

۲. برای دیدن شرحی از برخی مفاد این لایحه بنگرید به: (روشن‌نهاد، ۱۳۸۳، ۱۲۰).

آموزشی، پژوهشی و فرهنگی در دو نظام آموزش و پرورش و آموزش عالی از وظایف اصلی این دو شورا اعلام شد. طرح دیگر ارائه پیشنهاد نظام طلبگی از سوی گروه مدیریتی دانشگاه تهران، به عنوان جایگزین نظام آموزشی موجود بود (ابهری، ۱۳۵۸، ۸).^۱ تأسیس دانشکده انقلاب اسلامی از سوی دانشجویان اقتصاد دانشگاه ملی در اسفند ۱۳۵۸ نخستین دخالت ساختاری در نظام آموزشی بود که البته سرانجام نامعلومی یافت (مجله لوح، مردادماه ۱۳۷۸، ۲۱). به همین نحو تشکیل شورای پاک‌سازی دانشگاه و مدارس عالی کشور به منظور تصفیه دانشگاه از اساتید و دانشجویان وابسته به رژیم گذشته و عناصر معاند نیز نخستین دخالت اجرایی شورای انقلاب و دولت موقت در دانشگاه بود. محمد ملکی شرح مستوفایی از نحوه تشکیل کمیته پاک‌سازی و تزکیه در دانشگاه تهران و چگونگی عملکرد خود و همکارانش و نیز نتایج آن (ملکی، ۱۳۵۹، ۲۳-۲۱) ارائه کرده است. علاوه بر این دانشگاهیان نسبت به رفع نیازهای جامعه توجه نشان دادند مثلاً برخی اساتید و دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف به طور خودجوش طراحی و تولید برخی وسایل و ابزارهای مورد نیاز کشور را در دستور کار قرار دادند (بنگرید به: نشریه دانشگاه انقلاب، مهر ۱۳۶۰، ۳۴-۳۲). همچنان که برخی وزارت‌خانه‌ها نیز برای رفع نیازهای جامعه پیشگام همکاری با دانشگاه‌ها شدند (بنگرید به: بازرگان، ۱۳۵۹، ۴۸).

تبدیل دانشگاه به ابژه گروه‌های سیاسی. دانشگاه علاوه بر تلاش‌های علمی و آموزشی، در کانون تحولات سیاسی و اجتماعی نیز بود. با گذشت یک‌سال از پیروزی انقلاب اسلامی، و براندازی رژیم شاه که وحدت‌بخش فعالیت همه نیروها و مبارزین انقلابی بود، به تدریج و در جریان تأسیس ارکان نظام جدید و ترسیم سیاست‌گذاری‌های آن، اختلافات آشکار شد. سال اول پس از وقوع انقلاب را می‌توان دوره وزن‌کشی سیاسی و اجتماعی نیروهای انقلابی و تلاش برای تأثیرگذاری بیشتر بر شکل و ماهیت نظام جدیدالتأسیس در جریان تدوین قانون اساسی دانست. مسئله بسیج سیاسی و اجتماعی و تلاش برای دراختیارگرفتن

۱. خبرگزاری پارس به نقل از دکتر کاظم ابهری عضو شورای مدیریت دانشگاه تهران و نزدیک به جبهه ملی گزارش داد که: «ما معتقد هستیم که سیستم آموزشی کشور باید به طور کلی دگرگون شود و با توجه به نیازهای جامعه و دگرگونی‌های اخیر کشور سیستمی بر مبنای نظام طلبگی پیاده شود. او ضمناً توضیح داده است که تاکنون صد نفر در این دانشگاه تزکیه شده‌اند که حدود پنجاه استاد در میان آنها دیده می‌شوند...» (ابهری، ۱۳۵۸، ۸).

نهادهای اجتماعی، راهبرد اصلی نیروهای سیاسی در این مقطع است. گزارش شبه‌جامعه‌شناختی زیباکلام (۱۳۵۹) از وضعیت گروه‌های مختلف سیاسی درون دانشگاه‌ها روشنگرانه است: پس از انقلاب، دانشجویان غیرمذهبی به منظور رفتن به درون کارخانه‌ها و مدارس و به‌زعم خودشان انجام کار سیاسی و ایدئولوژیک، عمدتاً مایل به تعطیلی دانشگاه‌ها بودند.

در پی این اقدام، دانشجویان مذهبی نیز در جهت خنثی نمودن تبلیغات گروه‌های غیرمذهبی به سوی کارخانه‌ها و مدارس شتافتند و پس از مدتی توانستند در این مراکز، موفقیت و غلبه پیدا کنند. با ازدست‌دادن کارخانه‌ها و مدارس، گروه‌های غیرمذهبی دوباره بر دانشگاه متمرکز شدند: این گروه‌ها که عمدتاً پایگاهشان درون محافل روشنفکری است، برخلاف دیدگاه اولیه‌شان مبنی بر تعطیلی دانشگاه‌ها، امروز به شدت مخالف بسته‌شدن دانشگاه ولو برای انقلاب فرهنگی هستند... ده‌ها گروه بزرگ و کوچک غیرمذهبی که در سطح جامعه پایگاهی ندارند و تنها محل فعالیت و پایگاهشان دانشگاه است. او تصریح می‌کند که به این دلیل آنها به شدت به دانشگاه به مثابه محلی برای حیات سیاسی خود وابسته هستند (زیباکلام، ۱۳۵۹، ۲۳).

روشن است که به دلیل ماهیت اسلامی انقلاب و ساختار دینی جامعه ایران، نیروهای مذهبی و گروه‌های مبارز مسلمان، در این راه توفیق بیشتری داشته باشند، و دیگر گروه‌های مبارز که مشی کمترسازگار یا ناسازگار با بدنه اصلی جامعه ایران دارند، اولاً باید به نهادسازی جدید بپردازند و ثانیاً باید بتوانند محدود نهادهای مدرن موجود در جامعه ایران را برای خود حفظ کنند؛ نهادهای مدرنی که با توجه به فراگیری و غلبه گفتمان اسلامی در جریان وقوع انقلاب، به پایگاه نیروهای مذهبی و متدینین نیز بدل شده‌اند. در این میان، دانشگاه به عنوان نهاد مشترک بین نیروهای مسلمان و نیروهای غیراسلامی به خصوص چپ‌گرا موقعیت ویژه‌ای یافت. وقوع منازعات قومی و ورود برخی گروه‌های سیاسی غیراسلامی به کارزارهای جدایی طلبانه، نه تنها آنها را از بهره‌گیری هرچه بیشتر از نظام و نهادهای سنتی جامعه ایران محروم ساخت بلکه دانشگاه را نیز در موقعیت ویژه قرار داد چراکه این گروه‌ها امکان معین و محدودی که در دانشگاه‌ها برای بسیج و سامان‌دهی نیروی اجتماعی خود داشتند به خدمت

تمایلات قومی و جدایی طلبانه در آوردند، و حساسیت گروه‌های رقیب به‌ویژه گروه‌های مسلمان را نسبت به عملکردشان در دانشگاه‌ها و نیز خود نهاد دانشگاه، برانگیختند. همین امر موجب شد تا امام خمینی (ره) در مهر ۱۳۵۸ در پیامی به مناسبت آغاز سال تحصیلی جدید دانشگاه‌ها که به پیام پاییزی مشهور شد، در مورد اصلاح وضعیت دانشگاه هشدار دهد. رخداد تسخیر لانه جاسوسی آمریکا توسط دانشجویان مسلمان مبارز پیرو خط امام، موقعیت نیروهای سیاسی در دانشگاه را به نفع گروه‌های مسلمان تحت تأثیر قرار داد. حمایت قاطع امام خمینی (ره) از اقدام پیشروانه دانشجویان مسلمان، گروه‌های چپ‌گرا را که خود را ضد آمریکا و امپریالیسم معرفی می‌کردند، در موضع انفعال قرار داد.

با استعفای دولت بازرگان در اعتراض به این اقدام، عملاً گروه‌های ملی‌گرا نیز در مناسبات درون دانشگاه در حاشیه قرار گرفتند. در کنار تلاش گروه‌های سیاسی برای قدرت‌نمایی سیاسی و اجتماعی به منظور تأثیرگذاری بر روند تأسیس و نحوه تدوین قانون اساسی نظام جدید، و درگیری‌ها و منازعات جدایی طلبانه قومی، اشغال سفارت آمریکا، سومین عاملی بود که دانشگاه را هرچه بیشتر به عرصه مناقشات سیاسی و امور غیرعلمی تبدیل کرد، به نحوی که در پایان نیمسال دوم سال تحصیلی ۵۸-۱۳۵۷ ایده تعطیلی دانشگاه‌ها در نیمسال اول سال تحصیلی ۵۹-۱۳۵۸ به منظور کنترل فعالیت‌های سیاسی مطرح شد، اما شورای انقلاب با آن مخالفت کرد. این موارد موجب شد تا امام خمینی (ره) در آنچه به پیام نوروزی شهرت یافت، در نوروز ۱۳۵۹ به تفصیل به مسئله «دانشگاه» پردازد. در این پیام علاوه بر هشدار نسبت به مواردی نظیر آسیب‌های ناشی از وضعیت سیاست‌زده و اخلال‌گرایانه گروه‌های وابسته به یکی از دو قطب شرق و غرب و حاکمیت فرهنگ استعماری در دانشگاه و نیز لزوم تحول در حوزه فرهنگ و دانشگاه (۵۸/۱/۱۲) (خمینی، ۱۳۷۸ الف، ۴۶۰)، که قبلاً نیز به آن پرداخته شده بود، این بار تحت تأثیر حضور گسترده‌تر و پویاتر گروه‌های مسلمان دانشجویی در فضای دانشگاه‌ها فی‌المثل در جریان تسخیر لانه جاسوسی یا فعالیت‌های عمرانی دانشجویان مسلمان در مناطق محروم یا حضور فعالانه آنها در مقابله با مناقشات جدایی طلبانه قومی، بحث دانشگاه اسلامی مطرح شد و علاوه بر تقاضا برای انقلابی اساسی در تمام دانشگاه‌های ایران و تصفیه آن از اساتید مرتبط با شرق و غرب،

همچنین تبدیل دانشگاه به محیطی سالم برای تدریس علوم عالی اسلامی نیز مورد تأکید قرار گرفت (خمینی، ۱۳۷۸ ب، ۲۰۷).

با آغاز فعالیت مجدد دانشگاه‌ها پس از پایان تعطیلات نوروزی، و برای سامان بخشی به اوضاع دانشگاه‌ها، وزارت کشور طی بخشنامه‌ای به مسئولان دانشگاه‌ها مقرر کرد که از اجازه دادن به گروه‌های سیاسی برای برگزاری مراسم سخنرانی و تبلیغات سیاسی خودداری کنند. وزیر علوم و آموزش عالی نیز در همین راستا ضمن بیان اینکه دانشگاه در شرایط کنونی فقط افرادی وابسته به غرب تربیت می‌کند بر دگرگونی دانشگاه‌ها از سر تا پا تأکید کرد (حیبی، ۱۳۵۹/۱/۲۴، ۱۱). دیگران نیز بر لزوم تعطیلی دانشگاه تأکید کردند: «بایستی در وهله اول، دانشگاه‌ها را تعطیل نمود اما نه بدون برنامه و بی هدف بلکه به طور سازمان یافته...» (زیباکلام، ۱۳۵۹، ۲۶). همچنین در اواخر فروردین ماه ایده تأسیس ستاد جذب نیرو برای تأمین نیروی آموزشی و اجرایی متعهد در دانشگاه‌ها مطرح شد. از ۲۵ تا ۲۷ فروردین ماه نیز سمیناری سه روزه تحت عنوان رسالت دانشجو و دانشگاه به مدیریت محمد مفتاح در دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران برگزار شد (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۵۹/۱/۲۶، ۱۰). در نتیجه این روندها و حوادث و با تبدیل دانشگاه به محلی برای وزن کشی سیاسی و پایگاهی برای ساماندهی سیاسی و نظامی ضد نظام سیاسی نوپدید، واقعه دانشگاه تبریز به عنوان آغازگاه تعطیلی دانشگاه‌ها و اعلان انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها رخ داد (برای دیدن شرح تفصیلی وضعیت دانشگاه در این دوره بنگرید به: روشن نهاد، ۱۳۸۳، ۱۴۲-۱۱۷ و خواجه سروی، ۱۳۸۸، ۳۰۹-۳۰۸).

۲-۵. مرحله دوم: از بهار ۱۳۵۹ تا مهر ۱۳۶۲

دانشجویان پیرو خط امام به دلیل اختلال آفرینی دیگر گروه‌های دانشجویی در سخنرانی یک عضو روحانی شورای انقلاب و حزب جمهوری اسلامی در روز ۲۶ فروردین ۱۳۵۹ در دانشگاه تبریز، این دانشگاه را تحت کنترل خود در آوردند و اقدام خود را در راستای اجرای پیام‌های پاییزی (۱۳۵۸) و نوروزی (۱۳۵۹) امام خمینی (ره) دانستند و پاک‌سازی دانشگاه از عوامل مضر و ضدانقلاب و انحلال سیستم فعلی دانشگاه از سیستم امپریالیستی و ایجاد سیستم اسلامی از لحاظ اداری و آموزشی را جزو نخستین اهداف خود معرفی کردند (روزنامه

کیهان، ۱۳۵۹/۱/۲۸، ۱). این اقدام ازسوی دانشجویان دیگر دانشگاه‌ها مورد تقلید قرار گرفت^۱ و عملاً رقابت‌های پنهان سیاسی و عقیدتی بین گروه‌های رقیب در صحنه سیاسی و اجتماعی مابعد انقلاب را آشکار کرد و فعالیت دانشگاه را متوقف ساخت. شورای انقلاب با صدور فرمانی در ۲۹ فروردین، با تأکید بر لزوم پایان یافتن امتحانات دانشگاه‌ها تا چهاردهم خردادماه، خواهان تعطیلی دانشگاه‌ها از پانزدهم این ماه شد. همچنین با تأیید درخواست دانشجویان مسلمان مبنی بر تغییر بنیادی نظام آموزشی، به گروه‌های سیاسی سه روز مهلت داده شد تا ستادهای عملیاتی و دفترهای فعالیت خود در دانشگاه‌ها را که موجب درگیری و نابسامانی و آسیب دیدن جو آزاد و سازنده برخورد آزا و افکار شده بود، جمع کنند (روزنامه کیهان، ۱۳۵۹/۱/۳۰، ۳). پس از سه روز کشاکش (از ۳۱ فروردین تا ۲ اردیبهشت)، و هشدار شورای انقلاب مبنی بر اینکه «همه با هم، یعنی رئیس‌جمهور و اعضای شورا مردم را فراخوانند و همراه مردم در دانشگاه حاضر شوند و این کانون‌های اختلاف را برچینند»، دانشگاه از گروه‌های سیاسی خالی شد. گردهمایی انقلاب فرهنگی اسلامی با مدیریت دفتر هماهنگی همکاری‌های مردم با رئیس‌جمهور و میزبانی دانشگاه ملی ایران از هفدهم تا بیستم اردیبهشت برگزار شد که با استقبال نخبگان سیاسی و فرهنگی و نیز اساتید و دانشجویان مواجه شد. ۲ امتحانات تا چهاردهم خرداد پایان یافت و از پانزدهم خرداد آنچه انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها نامیده می‌شد، آغاز گردید. با تشدید اوضاع، سازمان سنجش برخلاف روال هر ساله، اطلاعیه‌ای مبنی بر تاریخ و چگونگی ثبت‌نام و برگزاری کنکور ورود به دانشگاه‌ها در سال ۵۹ منتشر نکرد (روزنامه کیهان، ۱۳۵۹/۳/۲۰، ۵).

گفتارشناسی مخالفان تعطیلی دانشگاه‌ها. در واکنش به این اقدامات، موجی از مباحث با گفتار و اسلوب‌های بیانی متفاوت پدید آمد که در همه آنها ضمن تأیید لزوم تحول بنیادی در دانشگاه‌ها به برخی حوادث یا رویه‌ها در چگونگی عملی کردن این ایده انتقاد شده بود. استدلال‌های گروه‌های مخالف را می‌توان در چند گفتار اصلی خلاصه کرد:

۱. از جمله در دو دانشگاه تربیت معلم و دانشگاه شیراز (روشن‌نهاد، ۱۳۶-۱۳۲).
۲. در این گردهمایی که دفتر ابوالحسن بنی‌صدر برگزارکننده آن بود، مهدی بازرگان، مسعود رجوی، حسن حبیبی، شمس آل‌احمد، ناصر تکمیل‌همایون، محمدتقی جعفری، آیت‌الله موسوی اردبیلی، علی شریعتمداری و طیفی از اساتید و دانشجویان حضور داشتند (بنگرید به: دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۹).

الف) گفتار دانشگاه به‌منابه نقطهٔ ثقل مبارزه با امپریالیسم

برخی گروه‌های سیاسی و دانشجویی، بر نقش محوری دانشگاه در مبارزه با امپریالیسم تأکید دارند و معتقدند که در کنار جنبهٔ تحصیل و کسب علم و تخصص، جنبهٔ دیگر دانشگاه، جنبهٔ مبارزات ضد امپریالیستی-دموکراتیک تضاد است، و ترس هیئت حاکمه از جنبهٔ ملی دانشگاه نیست، بلکه آن چیزی که هیئت حاکمه را وحشت‌زده کرده و از طریق انقلاب فرهنگی در فکر چاره‌جویی آن است، جنبهٔ مبارزاتی دانشگاه است (نشریهٔ کار (اقلیت)، ۱۳۵۹/۱۲/۷). آنها معتقدند که هرچند انقلاب فرهنگی و انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها فی‌نفسه ضروری و لازم است، اما آنچه رخ داده صرفاً اقدامی انحصارطلبانه و واپس‌گرایانه (روزنامه کار (اکثریت)، ۱۳۵۹/۱۲/۲۰، ۳-۱ و آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره بازیابی پرونده ۱۳۰۸۴، ۱۲) در نیمهٔ راه مبارزه با امپریالیسم است. در واقع رژیم جمهوری اسلامی، با قانونی کردن تعطیلی دانشگاه‌ها خواسته است تا قانوناً صحتهٔ اصلی مبارزه با امپریالیسم را از دانشجویان بستاند و مردم تحریک‌شده را هم ضمانت اجرایی آن قرارداد (بیانیهٔ جنبش ۱۹ بهمن هوادار چریک‌های فدایی خلق ایران، تهران در ۱۶ آذر شاه دوباره تکرار شد). این صرفاً تاکتیک حکومت (از جمله بنی‌صدر و نه تنها حزب جمهوری اسلامی) است. دلیل اصلی انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها، تلاش رژیم برای سازش با امپریالیسم بود و حضور فعال دانشجویان مبارز سازش با امپریالیسم را دشوار می‌ساخت «روزنامه کار (اکثریت)، ۱۳۵۹/۵/۱۵، ۶».

ب) گفتار دانشگاه به‌منابه نهاد مولد علم جهانی

در برخی استدلال‌ها به ماهیت مبهم اسلامی کردن نظام آموزشی اشاره شده است. آنان معتقدند که دانشگاه‌ها وظیفه‌دار تعلیم و پیشبرد علوم هستند و علوم اعم از علوم طبیعی شامل فیزیک و شیمی، زیست‌شناسی و ریاضیات و حتی علوم انسانی و اجتماعی مانند علم‌الاجتماع، روانشناسی و اقتصاد، اساساً اسلامی و غیراسلامی ندارد (سنجایی، ۱۳۵۹/۲/۱، ۴). از این رو دانشگاه تنها وقتی می‌تواند به دانش و حقیقت خدمت کند که فارغ از وابستگی‌های سیاسی و عقیدتی و فارغ از عقده‌های شرقی و غربی باشد (همان). این گروه ضمن تأکید بر اینکه انقلاب فرهنگی و تغییر بنیادی در نظام آموزشی، امری است لازم، معتقدند که باید به

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۷۸

دوره ۱۲، شماره ۳
پاییز ۱۳۹۸
پیاپی ۴۷

فلسفه دانشگاه توجه کرد: «حکمت بالغه دانشگاه، ساختن فردا و آینده است نه مکاشفه در اعماق قرون گذشته، و نیز دانش، غربی و شرقی و شمالی و جنوبی ندارد و پزشکی و فیزیک و شیمی و اقتصاد و ریاضیات، دستاورد عالم بشریت است. صفت اسلامی نباید سبب شود که ما به همه چیز پشت کنیم و [باید] فکر بده‌بستان فرهنگی در سطح جهانی بشویم...» (شاملو، ۱۳۵۹/۲/۱، ۴).

ج) گفتار دانشگاه به‌منابه نهاد مستقل و سنگر آزادی

گروهی دیگر معتقد بودند که هرگونه تغییر در نظام آموزشی باید به‌دست دانشگاهیان و به‌صورت شورایی و از طریق شوراهای منتخب صورت گیرد و تصمیم‌گیری عجولانه و بی‌موقع و بدون مطالعه و مشورت با مسئولان و سرپرستان دانشگاه‌ها در مسئله انقلاب فرهنگی را تقبیح می‌کردند (روزنامه اطلاعات ۵۹/۲/۷ و ۱۳۵۹/۲/۱۵).^۱ اصلی‌ترین حامیان این طرح اعضای سازمان ملی دانشگاهیان ایران بودند. سابقه درخواست این گروه در طرح استقلال بدین شرح است: ارائه طرح شورای هماهنگی دانشگاه (شورایی متشکل از استاد، دانشجو و کارمندان دانشگاه) در تاریخ ۲۷ بهمن ماه ۱۳۵۷ و اجرای آن در دانشگاه‌ها؛ انتصاب محمد ملکی از سازمان ملی دانشگاهیان به سرپرستی دانشگاه تهران؛ ارائه طرح استقلال دانشگاه‌ها به وزارت فرهنگ و آموزش عالی و البته مخالفت دانشجویان موسوم به پیرو خط امام با آن؛ تشکیل سمیناری با عنوان گردهمایی استقلال نظام دانشگاهی در دانشگاه شریف در تاریخ ۲۶ تیرماه.

ملکی (۱۳۵۹) استقلال دانشگاه و اداره دانشگاه‌ها از طریق شوراهای واقعی را یک اصل اسلامی و راهبرد اصلی برای ساختن دانشگاه‌های اسلامی می‌داند (ملکی، ۱۳۵۹، ۳۲) و تعطیلی دانشگاه‌ها را تضعیف جمهوری اسلامی می‌خواند.^۲

د) گفتار دانشگاه به‌منابه نهاد تربیت نیروی متخصص

گروه دیگری هرچند با لزوم تحول در دانشگاه‌ها موافقت دارند اما با توقف فعالیت دانشگاه‌ها مخالفت می‌کنند و آن را لطمه بزرگی بر پیشینه علمی کشور به‌ویژه تربیت کادر

۱. همچنین بنگرید به این منابع: ملکی، ۱۳۵۹، ۵۷، و آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره بازیابی پرونده ۹۲۶۷، ۲۷ و ۲۲، آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره بازیابی پرونده ۱۳۰۸۴، ۱۲.
۲. برای دیدن دو دیدگاه مخالف با این نظر بنگرید به: (بازرگان، ۱۳۵۹، ۵۵ و ۵۸-۵۶) و (زیباکلام، ۱۳۵۹، ۱۹، ۲۱ و ۲۸).

متخصص لازم برای دوران سازندگی بعد از انقلاب... می‌دانند (نهضت آزادی ایران، ۱۳۶۳، ۵۳). بر همین اساس آن را امری غیرقابل قبول (بازرگان، ۱۳۶۳، ۱۰۹) تصمیمی آنی و خلق الساعه (علی گلزاده غفوری، ۱۳۵۹/۳/۲۰، ۵) دانسته‌اند و معتقدند که باید از تعطیل شدن دانشگاه‌ها جلوگیری کرد (بنی صدر، ۱۳۵۹/۳/۲۰، ۵).

زیباکلام معتقد است که رل [نقش] دانشگاه‌ها بعد از انقلاب خدمت به خلق مستضعف و نیازمند جامعه و طبقات محروم کشور است حال آنکه مدیریت دانشگاه تهران همواره مسئله مستقل بودن دانشکده‌ها را مطرح کرده است (زیباکلام، ۱۳۵۹، ۱۳). در این گفتار تأکید شده است که باید مسائل را در حرکت و پویایی بررسی کرد و نه در حال سکون: اگر دانشگاه‌ها باز باشند و به کار خود ادامه دهند برخورد با مشکلات و در نتیجه حل آنها بهتر امکان‌پذیر است؛ برای تعمیر یا یافتن معایب یک ماشین باید آن را به حرکت واداشت تا معایب خودنمایی کند (علی‌رضا نوبری، ۱۳۵۹/۴/۱۶). البته چنان‌که شرفزاده برادر (۱۳۸۳) نوشته است این قسم تأکید بر تداوم فعالیت دانشگاه و در همان حال تغییر آن، در واقع صرفاً تاکتیکی سیاسی و به منظور تداوم فعالیت‌های تبلیغاتی و سیاسی گروه‌های مزبور بود (شرفزاده برادر، ۱۳۸۳، ۲۰۵).

گفتارهای فوق‌الذکر به نوعی خود را در تقابل با گفتار اسلامی کردن دانشگاه می‌دانستند و از حیث سطح کلان مناسبات سیاسی کشور با حزب جمهوری اسلامی در کشمکش بودند. مجموع رخداد‌های سیاسی و اجتماعی سال‌های ۵۹ و ۶۰ موجب شد تا امکان نقش‌آفرینی گروه‌های سیاسی غیراسلامی در انقلاب فرهنگی دانشگاه‌ها کم‌رنگ و حتی ناممکن شود. به موازات خروج یا به حاشیه رفتن سازمان مجاهدین خلق، چریک‌های فدایی خلق، حزب توده، نهضت آزادی، جبهه ملی و دیگر گروه‌های خردتر فعال از عرصه سیاست‌ورزی و تمایل به فعالیت نظامی و تروریستی، به تدریج زمینه کنار رفتن یا به حاشیه رانده شدن گفتار آنها از عرصه انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها فراهم شد و گفتار اسلامی کردن^۱ تفوق یافت. بدین ترتیب این گفتارهای چهارگانه در حاشیه بافت گفتاری

۱. برای آشنایی با برخی ابعاد گفتار اسلامی کردن دانشگاه‌ها بنگرید به «علوم انسانی، اسلام و انقلاب فرهنگی»، که گزارش سخنرانی و مباحثات جمعی از صاحب‌نظران و متفکران مسلمان دانشگاه‌ها در سال ۱۳۶۰ است.

انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها قرار گرفت هرچندکه در همان زمان و تا به امروز به اشکال و با اسلوب‌های بیانی دیگری، تداوم حیات یافته و گاه نیز مسلط شده‌اند.^۱

۶. فرجام مقطع اولیه انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها: تفوق گفتار اسلامی کردن و بازگشایی دانشگاه‌ها در واقع گفتار اسلامی کردن ماهیت تجمیعی داشت و توانست عناصر مختلف گفتمان‌های رقیب، اعم از انقلاب آموزشی یا مخالفت با فرهنگ استعماری-امپریالیستی، تربیت متخصص و نظایر آن را در قالب‌های جدیدی معنادار کند. فی‌المثل گروه‌های چپ‌گرا بر سر ادعای بی‌طرفی و عام‌بودگی علم جدید مناقشه مهمی داشتند؛ ایده جایگزین آنها جهت‌دار بودن علم و لزوم تعهد اخلاقی دانشمندان بود. حال آنکه گفتار اسلامی کردن بر مبنای آموزه‌های دینی، مناقشه تعهد تخصص و اولویت تعهد بر تخصص را مطرح کرد که ضمن پوشش دادن ایده اولیه گروه‌های چپ‌گرا، اهل علم را نسبت به هدایت اخلاقی و کمال نوع بشر متعهد می‌داند. در اینجا اسلامی صرفاً به معنای وابسته به اسلام نبود و ضمناً در خود معنای استقلال، خودکفایی، آزاداندیشی و حقیقت‌طلب بودن، مردمی و فرهنگی بودن، ضدامپریالیستی و ضداستکباری و توحیدی بودن، و نظایر آن را داشت (که نیازمند تحقیق مستقلی است). البته گفتارهای متعارض و رقیب گفتار اسلامی کردن هیچ‌گاه به‌طور کامل از بین نرفت و گفتار اسلامی کردن نیز هرگز تفوق کامل نیافت. آن گفتارها دائماً گفتار مسلط را به چالش کشیدند و گفتار مسلط نیز همواره دچار تشتت و عدم توافق بود.

در مجموع و در نتیجه صدور حکم اولیه امام خمینی (ره) برای تأسیس ستاد انقلاب فرهنگی (۲۴ خرداد ۱۳۵۹) به منظور برنامه‌ریزی رشته‌های مختلف و خط‌مشی فرهنگی آینده دانشگاه‌ها براساس فرهنگ اسلامی و انتخاب و آماده‌سازی اساتید متعهد و شایسته و آگاه و دیگر امور مربوط به انقلاب آموزشی اسلامی (شرف‌زاده، ۱۳۸۳، ۲۱۸)، ستاد، تصمیم خود را برای اعلان تعطیلی دانشگاه‌ها به مدت شش ماه اعلام کرد. ناکامی ستاد در

۱. فی‌المثل در ابتدای دهه هفتاد و ذیل گفتار توسعه اقتصادی دولت سازندگی گفتار تربیت متخصص به‌واسطه تفکر غلبه تکنوکراتیک مورد تأکید قرار گرفت، و در میانه دهه هفتاد و ذیل گفتار توسعه سیاسی دولت اصلاحات به‌واسطه طرح ایده جامعه مدنی و شهروند خوب جهانی، گفتار علم جهانی برجستگی یافت.

انجام وظایف محوله موجب شد تا امام خمینی (ره) خود در پیام نوروزی ۱۳۶۰ بر بازگشایی دانشگاه‌ها تأکید کند و از ستاد بخواهد که با بهره‌گیری از گروه‌های متعهد و متخصص برای بازگشایی دانشگاه‌ها تلاش کند. مواجهه انتقادی امام خمینی (ره) موجب شد تا برخی از موافقان پیشین تعطیلی دانشگاه به صف مخالفان آن بپیوندند. مهمترین استدلال این دسته اخیر از جمله انجمن‌های اسلامی دانشجویان تأکید بر حاکم شدن امنیت و آرامش نسبی در دانشگاه‌ها بود. البته روشن است که در فضای عمومی‌تر جامعه مناقشات سیاسی بالا گرفته بود و در شرایط پرمسئله و پرآشوب سال شصت که گروه‌های مبارز غیراسلامی به صف بندی علیه جمهوری اسلامی پرداخته و نوعاً به مبارزه مسلحانه روی آورده بودند، برای گروه‌های دانشجویی به‌ویژه گروه‌های اسلامی، تعطیلی دانشگاه به معنی خارج کردن یک امکان بسیار مهم و مؤثر برای سازمان‌دهی و برنامه‌ریزی سیاسی و اجتماعی از دسترس دانشجویان بود. ستاد، برنامه‌های گسترده‌ای را برای برنامه‌ریزی آموزش عالی در سطح کلان حوزه‌های علمی آغاز کرد و بعدها به‌واسطه بازگشایی دانشگاه‌ها و لزوم رعایت شئون اسلامی در مراکز علمی، در دی‌ماه ۶۲ به برنامه‌ریزی فرهنگی در دانشگاه‌ها توجه نشان داد (برای دیدن شرح و نوع فعالیت‌های ستاد انقلاب فرهنگی بنگرید به: دانشگاه انقلاب، اسفندماه ۱۳۶۳، ۷۴-۶۰ و روشن‌نهاد، ۱۳۸۳، ۱۹۴-۱۴۷).

در مجموع و به‌رغم حجم گسترده کار ستاد، فعالیت‌ها کم یا دیربازده بودند. انتقادات بالا گرفت و در فقدان راهبردی روشن و قطعی برای تحقق اهداف انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها بالاخره در بهار سال ۱۳۶۱ حکم بازگشایی دانشگاه صادر شد تا دیگر اصلاحات ضروری در جریان فعالیت دانشگاه به انجام برسد (برای دیدن پاره‌ای از این انتقادات بنگرید به: دانشگاه انقلاب، مرداد ۱۳۶۱، ۸۲-۶۷). هرچند مهر ۱۳۶۲ به‌طور رسمی آغاز بازگشایی دانشگاه‌ها نامیده می‌شود اما بازگشایی براساس رشته تحصیلی و حوزه‌های تخصصی مختلف، متفاوت بود. در بازگشایی دانشگاه‌ها نخست دانشکده‌های پزشکی، فنی و علوم تربیتی شروع به کار کردند. البته ستاد انقلاب فرهنگی ثبت‌نام و ادامه تحصیل دانشجویان پزشکی را در تاریخ بیستم آبان‌ماه سال ۱۳۵۹ تصویب کرده بود و در همین تاریخ، اجازه گذراندن پایان‌نامه به دانشجویان داده شد. ثبت موضوع پایان‌نامه دوره‌های

فوق لیسانس و دکتری دانشگاه‌ها در همه رشته‌ها در تاریخ بیستم اسفندماه ۱۳۶۰ به تصویب ستاد رسید و اولین کلاس‌های درس برای کسانی که حداکثر با گذراندن ۲۵ واحد فارغ‌التحصیل می‌شدند تشکیل شد و بعد نوبت به آغاز تشکیل کلاس‌های درسی دانشجویان غیر علوم انسانی رسید؛ اما به‌رغم بازگشایی تدریجی برخی رشته‌ها از همان سال ۵۹، در مجموع ستاد، تعطیلی کلی دانشگاه‌ها را تا مهرماه ۶۲ ادامه داد و بازگشایی کامل دانشگاه‌ها پس از آن در سال تحصیلی ۶۳-۶۲ صورت گرفت.

ستاد نیز در این برهه تغییراتی کرد. در واقع وقتی ستاد انقلاب فرهنگی نتوانست در موعد شش ماهه‌ای که وعده داده بود به اوضاع دانشگاه‌ها سروسامان دهد و انتقادات از عملکرد ستاد بالا گرفت برخی مسائل تازه پیدا شد که مهم‌ترین آن مسئله مدیریت دانشگاه‌ها و نسبت بازوی اجرایی ستاد یعنی جهاد دانشگاهی با وزارت فرهنگ و آموزش عالی در امور اجرایی و مدیریتی دانشگاه‌ها بود (برای دیدن شرحی از این مناقشات بنگرید به: نجفی، ۱۳۶۰، ۱۰-۷ و نجفی، ۱۳۶۱، ۱۵-۱۲ و ۶۲-۵۸ و احمدی، ۱۳۶۱، ۱۰). برخی اعضای اولیه ستاد، استعفا کرده بودند و نیاز به ترمیم وجود داشت. به درخواست رئیس جمهور وقت، در شهریورماه ۱۳۶۲ ترکیب ستاد ترمیم شد و با افزوده شدن برخی اعضای دولت به ستاد عالی، انقلاب فرهنگی ارتقایافت. در نهایت نیز با افزوده شدن رؤسای سه‌قوه و برخی افراد و مسئولین دیگر در آذرماه ۱۳۶۳ به شورای عالی، انقلاب فرهنگی تحول‌یافت (برای دیدن گزارش خلاصه‌ای از فعالیت‌های ستاد انقلاب فرهنگی از بدو تأسیس تا سال ۱۳۶۳ بنگرید به: دانشگاه انقلاب، اسفندماه ۱۳۶۳، ۷۴-۶۰).

۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

این مقاله به بحث در مورد پیدایش و نحوه شکل‌گیری ایده انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها پرداخت و نشان داد که این ایده محصول مجموعه‌ای از رخداد‌های مهم داخلی و بین‌المللی و نیز روندهای تاریخی و فرهنگی متنوعی است که در مقطع پیروزی انقلاب اسلامی، ذهن گروه‌های مختلف انقلابی اعم از مسلمان و غیرمسلمان، و چپ و راست را به خود مشغول کرده بود. این دل‌مشغولی منحصر به انقلابیون نبود و حتی برخی از

گروه‌های نخبه درون حکومت پهلوی نیز به واسطه نتایج غیرمستقیم سیاست‌گذاری یا پیامدهای مستقیم تصمیمات آگاهانه‌شان در شکل‌گیری این ذهنیت دخیل بودند. در نتیجه وقوع انقلاب اسلامی این ذهنیت به قلمرو عمل پیوند خورد و زمینه‌ای برای تحقق پیدا کرد. انقلاب، پیگیری تحول بنیادین در حیطه دانشگاه و فرهنگ آموزشی را یک گام اساسی به پیش برد و البته برخلاف روندهای متکثر شکل‌دهنده‌اش، آن را در ساحتی تازه و سطحی بالاتر پی‌گرفت.

با وقوع انقلاب اسلامی، همه گروه‌های انقلابی، فارغ از وزن سیاسی و اجتماعی و نوع ایدئولوژی‌شان، با تحول عموماً بنیادی و گاه اصلاحی در دانشگاه و نظام آموزشی کشور موافق بودند. از همان ابتدای وقوع انقلاب، گروه‌های مختلف تلاش‌هایی برای وقوع این تغییرات اساسی آغاز کردند. اما به واسطه تحولات بعدی مربوط به تأسیس و بنیان‌گذاری نظام سیاسی جدید و پیدایش اختلاف نظرهای ایدئولوژیک، پیرامون ساختار نظم جدید، بر سر نحوه پیگیری ایده تحول در نظام آموزشی و ساختار دانشگاه‌ها یا جهت‌گیری این تحول، اختلافات عمده‌ای پدید آمد. این اختلافات هرچند ریشه‌های عقیدتی نیز داشت اما عمدتاً ناشی از رقابت بر سر تعیین سهم هر یک از گروه‌ها در ساختار نظام جدید بود. در این میان دانشگاه موقعیت ویژه‌ای داشت: نیروهای مذهبی توانسته بودند ضمن حفظ پایگاه‌های سنتی خود نظیر مسجد و هیئت در سال‌های منتهی به انقلاب اسلامی به‌خصوص از سال ۱۳۵۶ به این سو در دانشگاه حضور فراگیرتری داشته باشند. نیروهای ملی که به نوعی پایگاه حزبی و دانشگاهی نیز داشتند توانستند خود را به برخی نهادهای سنتی مانند مسجد نزدیک کنند. نیروهای چریکی مارکسیستی که در خانه‌های تیمی به مبارزه مشغول بودند نمی‌توانستند در نهادهای سنتی، نظیر مسجد و هیئت، جایگاهی داشته باشند و چشم امیدشان به کارخانه‌ها و پادگان‌ها و دانشگاه بود. در دوره مابعد انقلاب اسلامی، نیروهای مذهبی به دلیل پایگاه گسترده سنتی و اجتماعی‌شان لاجرم از قدرت بیشتری برخوردار بودند و در تعیین ساختار حاکمیت جدید مؤثرتر بودند و همین امر موجب شد تا در مناقشه قدرت و وزن‌بندی سیاسی، دانشگاه به نهادی حیاتی برای نیروهای غیرمذهبی چپ و راست بدل شوند. برای برخی از این گروه‌ها، دانشگاه شاید

آخرین امکان برای تداوم فعالیت سیاسی و اجتماعی بود. از این رو دانشگاه بیش از گذشته به ابژه گروه‌های سیاسی و موضوع فعالیت حزبی و گروهی، سازمان‌دهی و بسیج سیاسی آنها بدل شد. به‌ویژه وقتی رقابت در فضای سیاسی عمومی بین گروه‌ها (در زمینه تدوین قانون اساسی، سیاست خارجی، رقابت‌های انتخاباتی و نظایر آن) حادث می‌شد، دانشگاه نیز بیش از پیش به میدان تصمیم‌سازی و کنش‌گری نیروهای بیرون از دانشگاه بدل می‌شد. در این شرایط، بیش از پیش ایده تحول بنیادی در دانشگاه و نظام آموزشی کشور رنگ و بوی سیاسی می‌گرفت و دیدگاه‌های گروه‌های مختلف انقلابی، انفکاک بیشتری می‌یافت و از یکدیگر فاصله بیشتری پیدا می‌کرد. خروج برخی گروه‌ها از نظم سیاسی جدید و گرایش به مقابله با حاکمیت تازه و میل به فعالیت مسلحانه و تروریستی برای تعیین برنده نهایی در قلمرو عام‌تر سیاسی، موجب شد تا هرچه بیشتر زمینه برای عمل و تصمیم‌سازی آنها در زمینه تحول در دانشگاه و نظام آموزشی کم و کمتر شود. غلبه گفتار اسلامی کردن در جریان انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها محصول چنین شرایطی است، هرچند برخی گروه‌های سیاسی غیراسلامی ملی‌گرا به‌رغم خروج از مناسبات قدرت رسمی، همچنان فعالانه به نقد و جرح گفتار اسلامی کردن در همه مقاطع بعدی انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها مشغول بودند.

در دوره مابعدانقلاب اسلامی، تصور نخبگان از انقلاب فرهنگی، متأثر از انقلاب فرهنگی در الگوی چینی، به‌مثابه انقلاب آموزشی بود، و تنها به‌واسطه شرایط خاص جامعه ایران، قید تازه اسلامی به آن می‌افزودند: انقلاب آموزشی اسلامی. حال آنکه برخی گروه‌های انقلابی مسلمان تصورشان از انقلاب به‌مثابه بعثت در ساحت پیامبری و انقلاب فرهنگی همان بعثت فرهنگی و برانگیختگی بنیادی در افراد و ساحات انسانی و اجتماعی بود. در واقع اختلاف بین این دو تلقی از انقلاب فرهنگی، اولی به‌مثابه انقلاب آموزشی و دومی به‌عنوان بعثت فرهنگی، تعیین‌کننده مناسبات مربوط به سیاست‌گذاری در حوزه فرهنگی و علم و دانشگاه بوده است.

در مجموع، ایده انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها از مقطع اولیه تاکنون، درگیر برخی مباحث اساسی بوده که لازم است جداگانه مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد: نخست اینکه تا میانه دهه هفتاد و حتی تا اواخر این دهه، وجه نهادی و سازمانی انقلاب فرهنگی در

دانشگاه‌ها تقویت شده و همین امر موجب شده است تا پیگیری این ایده، هرچه بیشتر در قالب مصوبات سازمانی و روندهای اداری-بوروکراتیک برای حل مشکلات اجرایی آن، محصور و محدود بماند؛ ثانیاً گفتارهای رقیبِ گفتار اسلامی کردن همواره آن را به چالش کشیده و بر کردوکار آن تأثیر گذاشته ضمن اینکه خود نیز تغییر کرده‌اند؛ ثالثاً گفتار اسلامی کردن از میانه دهه هفتاد از ادبیات انتقادی و پست‌مدرن یارگیری کرده است که این امر به برخی تغییرات، درون خود این ایده انجامیده و البته برخی امکانات تازه را نیز فراروی آن قرار داده است.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۸۶

دوره ۱۲، شماره ۳
پاییز ۱۳۹۸
پیاپی ۴۷

منابع

- ابهری، کاظم (۳۰ مرداد، ۱۳۵۸). دانشگاه تهران نظام طلبگی را برای آموزش عالی پیشنهاد کرد. روزنامه جمهوری اسلامی. ۶۸، ۸.
- احمدی، احمد (۱۳۶۱). پیرامون لایحه شورای عالی فرهنگ. نشریه دانشگاه انقلاب. ۱۶، ۴۱؛ ۱۱-۱۰.
- اصغرزاده، ابراهیم (۱۷ آذر، ۱۳۹۶). با روی کار آمدن احمدی نژاد پروژه انقلاب فرهنگی دوم کلید خورد. اعتمادآنلاین. برگرفته از <https://etemadonline.com/content/148474>
- آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی (بی تا). پرونده ستاد انقلاب فرهنگی. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی. شماره بازبایی پرونده ۱۳۰۸۴، ۱۲ [نشریه مجاهد، شماره ۱۰۶].
- آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی (بی تا). پرونده اعلامیه های دوران انقلاب. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی. شماره بازبایی پرونده ۹۲۶۷، ۲۷ و ۲۲.
- نشریه کار (اقلیت) (۷ اسفند ۱۳۵۹)، ۹۹. به نقل از (آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی (بی تا)، پرونده خلاصه مواضع سازمان فدائیان خلق (اقلیت) در مورد انقلاب فرهنگی با استناد به نشریه کار (شماره ۶۱ تا ۱۷۳، خرداد ۱۳۵۹ تا مهر ۱۳۶۲). تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی. شماره بازبایی پرونده ۳۶۷۸۱.
- بازرگان، مهدی (۱۸ اردیبهشت ۱۳۵۹). نخستین گردهمایی انقلاب فرهنگی. روزنامه اطلاعات. ۱۶۱۳۶، ۱۲.
- بازرگان، مهدی (۱۳۶۳). انقلاب ایران در دو حرکت. تهران: بنیاد فرهنگی مهندس مهدی بازرگان.
- بتلهایم، شارل (۱۳۵۸). انقلاب فرهنگی و سازمان صنعتی در چین: : دگرگونی مدیریت و تقسیم کار ۱۹۷۵ - ۱۹۷۴ (مترجم: د. پرتاف). تهران: انتشارات یاور.
- بنی صدر، ابوالحسن (۲۰ خرداد ۱۳۵۹). انقلاب فرهنگی این نیست که دانشگاه ها را ببندیم. روزنامه کیهان. ۱۱۰۱۷، ۵.
- بی نا (۱۳۶۱). انقلاب و آموزش و پرورش: تجربه و دستاوردهای اتحاد شوروی (مترجم: ج. رشیدی). تهران: انتشارات آینده.
- بی نا (۱۳۵۹). پیرامون انقلاب فرهنگی ویتنام (مترجم: ا. فضانلی). تهران: انتشارات بینش.
- تورچنکو، و. (بی تا). انقلاب علمی و فنی و انقلاب در آموزش (مترجم: ا. صدری). بی جا: نشر پایه.
- توسلی، غلامعباس (۲۵ آذر، ۱۳۹۱). انقلاب فرهنگی یا فرهنگ انقلابی. روزنامه آسمان. ۳۹، ۳۶.
- توفیقی، سیدجعفر (۳۰ مهر ۱۳۹۱). پذیرش دانشجوی شهریه ای موجب کاهش پذیرش دانشجوی دولتی می شود. خبرگزاری دانشجویان ایران. برگرفته از: <http://snn.ir/detail/News/211480/76>

جعفریان، رسول (۲۵ آذر ۱۳۹۲). چرا حرکت علمی ما کند است؟. خبرآنلاین. برگرفته از:

<http://www.khabaronline.ir/detail/327886>

جلیلی، سیده‌هدایت (۱۳۸۷). راه دشوار علوم انسانی بررسی جریان‌ها و گفتمان‌های تحول‌خواه در عرصه علوم انسانی. تهران: کنگره علوم انسانی.

حق‌شناس، فرامرز (۱۳۸۹). جهاد دانشگاهی قاعده انقلاب فرهنگی. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.

خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸ الف). صحیفه نور (ج ۶). تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.

خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸ ب). صحیفه نور (ج ۱۲). تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.

خواججه‌سروی، غلامرضا (۱۳۸۸). دانشگاه اسلامی به‌مثابه راهبرد جمهوری اسلامی ایران. در: اصغر افتخاری، ارزش و دانش: مقدمه‌ای بر دانشگاه اسلامی. تهران: دانشگاه امام صادق (ع) و پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

نشریه دانشگاه انقلاب (مهر ۱۳۶۰). دانشگاه از انقلاب تاکنون: دانشگاه صنعتی شریف. نشریه دانشگاه انقلاب، ۴، ۳۴-۳۲.

نشریه دانشگاه انقلاب (مرداد ۱۳۶۱). طرح و بررسی طرح شورای عالی فرهنگ: طرح شورای عالی فرهنگ. نشریه دانشگاه انقلاب، ۱۴، ۷۷ و ۸۰-۶۷.

نشریه دانشگاه انقلاب (اسفند ۱۳۶۳). خلاصه گزارش فعالیت‌های ستاد انقلاب فرهنگی از بدو تأسیس تاکنون. نشریه دانشگاه انقلاب، ۴۵، ۷۴-۶۰.

دانشگاه ملی ایران (۱۳۵۹). گردهمایی انقلاب فرهنگی اسلامی. تهران: دانشگاه ملی ایران با همکاری دفتر هماهنگی همکاربهای مردم با رئیس‌جمهور.

روزنامه اطلاعات (۲۷ تیر ۱۳۵۸). وزیر فرهنگ و آموزش عالی در گردهمایی استقلال دانشگاه‌ها: شوراهای محلی بهترین مرجع برای امور دانشگاه‌ها است. روزنامه اطلاعات، ۱۱، ۱۵۹۰۷.

روزنامه اطلاعات (۱۵ اردیبهشت ۱۳۵۹). دلایل استعفای مدیریت دانشگاه تهران اعلام شد. روزنامه اطلاعات، ۱۶۱۳۳، ۴.

روزنامه کیهان (۲۸ فروردین ۱۳۵۹). دانشگاه تبریز نیمه تعطیل شد. روزنامه کیهان، ۱۰۹۷۵، ۱.

روزنامه جمهوری اسلامی (۲۸ تیر ۱۳۵۸). سمینار بررسی استقلال دانشگاه‌ها گشایش یافت. روزنامه جمهوری اسلامی، ۴۲، ۳.

روزنامه جمهوری اسلامی (۱۷ تیر ۱۳۵۸). گفتاری در باب سازمان ملی دانشگاهیان. روزنامه جمهوری اسلامی، ۳۳، ۶.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۸۸

دوره ۱۲، شماره ۳
پاییز ۱۳۹۸
پیاپی ۴۷

حبیبی، حسن (۲۴ فروردین ۱۳۵۹). نظر نمایندگان ملت درباره خودکفائی اقتصادی، نظامی و .... روزنامه جمهوری اسلامی. ۱۱، ۲۵۱.

روزنامه جمهوری اسلامی (۲۶ فروردین ۱۳۵۹). پیام آیت الله منتظری به سمینار دانشکده الهیات. روزنامه جمهوری اسلامی. ۱۰، ۲۵۳.

روزنامه جمهوری اسلامی (۳۱ تیر ۱۳۵۸). فراخوان مقاله. روزنامه جمهوری اسلامی، ۴۴، ۳.

روزنامه کیهان (۲۰ خرداد ۱۳۵۹). دانشگاه تعطیل شد، سرنوشت دانشگاهیان چه می‌شود؟ روزنامه کیهان. ۵، ۱۱۰۷.

روزنامه کیهان (۳۰ فروردین ۱۳۵۹). ستاد احزاب و گروه‌ها در دانشگاه ظرف ۳ روز باید برچیده شوند. روزنامه کیهان. ۳، ۱۰۹۷۶.

گلزاده غفوری، علی (۲۰ خرداد ۱۳۵۹). اختیار نسل‌ها را به تصمیم‌های آتی و خلق الساعه نباید واگذار کرد. روزنامه کیهان. ۵، ۱۱۰۱۷.

روشن‌نهاد، ناهید (۱۳۸۳). انقلاب فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

زیباکلام، صادق (۱۸ مرداد ۱۳۵۹). چگونگی فعالیت کلاس‌های جهاد سازندگی و جذب نیرو. روزنامه اطلاعات. ۵، ۱۶۲۰۹، ۸ و ..

زیباکلام، صادق (۱۳۵۹). ضرورت انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها. بی‌جا.

زیباکلام، صادق (۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۶). اخراج دانشجویان و اساتید منتقد انقلاب فرهنگی نیست. سایت عصرایران. برگرفته از <http://www.asriran.com/fa/news/17378>

زیباکلام، صادق (۴ اردیبهشت ۱۳۹۱). نشست هم‌اندیشی انقلاب فرهنگی و اسلامی کردن علم. ایسنا. برگرفته از <http://isna.ir/fa/news/91020402410>

زیباکلام، صادق (۱۷ شهریور ۱۳۸۸). اگر روند همین‌گونه پیش رود، انقلاب فرهنگی دوم در راه است. شفاف، برگرفته از <http://www.shafaf.ir/fa/news/7708>

زیباکلام، صادق (۱ مرداد ۱۳۹۶). سرابی به نام علوم انسانی اسلامی (نامه سرگشاده صادق زیباکلام به رئیس جمهور). جماران. برگرفته از <https://www.jamaran.ir>

سروش، عبدالکریم (۲۰ خرداد ۱۳۸۶). یک بار انقلاب فرهنگی کافی بود. روزنامه هم‌میهن. ۲۳ دوره جدید (پیاپی ۸۷)، ۲۳.

سنجابی، کریم (۱ اردیبهشت ۱۳۵۹). تغییر نظام آموزشی از دیدگاه شخصیت‌ها. روزنامه اطلاعات. ۴، ۱۶۱۲۳.

شاملو، احمد (۱ اردیبهشت ۱۳۵۹). تغییر نظام آموزشی از دیدگاه شخصیت‌ها. روزنامه اطلاعات. ۴، ۱۶۱۲۳.

شرف‌زاده‌بردر، محمد (۱۳۸۳). انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌های ایران. تهران: پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی.

شوکت، حمید (۱۳۷۲). نگاهی از درون به جنبش چپ ایران: گفتگوی حمید شوکت با مهدی خان بابا تهرانی. تهران: شرکت سهامی انتشار.

شوکت، حمید (۱۳۸۰). نگاهی از درون به جنبش چپ ایران: گفتگوی با ایرج کشکولی. تهران: نشر اختران.

شوکت، حمید (۱۳۸۱). نگاهی از درون به جنبش چپ ایران: گفتگوی با کوروش لاشایی. تهران: نشر اختران.

رحیم پورازغدی، حسن (۶ اردیبهشت ۱۳۹۳). دانشگاه‌ها قبل از انقلاب فرهنگی محل ترور و اسلام‌ستیزی بود. خبرگزاری فارس. برگرفته از <https://www.farsnews.com/news/13930206001377>

میرباقری، سیدمحمد مهدی (۶ اردیبهشت ۱۳۹۳). انقلاب فرهنگی برای تحقق تمدن دینی اجتناب‌ناپذیر بود. خبرگزاری فارس، برگرفته از <https://www.farsnews.com/news/13930206001424>

داوری، عبدالرضا (۲۱ تیر ۱۳۹۴). موضوع بورسیه‌ها در دولت قبل، انقلاب فرهنگی دوم بود. پارسینه، برگرفته از <https://www.parsine.com/fa/news/246472>

مدرسی، فرید (۲ اسفند ۱۳۸۴). برخورد با اساتید از پارامترهای انقلاب فرهنگی دوم است. آفتاب نیوز، برگرفته از <http://aftabnews.ir/fa/news/41836>

منتظری، علی (۱۶ مرداد ۱۳۹۰). انقلاب فرهنگی دوم، شعاری انحرافی است. برگرفته از <http://yon.ir/neKmk>
علم‌الهدی، سیداحمد (۱۶ خرداد ۱۳۸۹). دانشگاه‌ها نیازمند انقلاب فرهنگی دوم. عصر ایران، برگرفته از <http://www.asriran.com/fa/news/118878>

طاهری کیا، حامد؛ کاظمی، عباس؛ رضایی، محمد (۱۳۹۶). چهار روز از حیات دانشگاه پس از انقلاب (۳۰ فروردین تا ۲ اردیبهشت ۱۳۵۹). فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران. ۱۰ (۱)، ۱۷۷-۲۰۰. Doi: 10.22631/IJCR.2017.327

عبدالکریمی، بیژن (۸ بهمن ۱۳۹۱). یک ضربه به خصم، یک ضربه به خویش. وبلاگ بیژن عبدالکریمی، برگرفته از <http://abdolkarimi.blogfa.com/post/48>

عبدالکریمی، بیژن (۲۰ بهمن ۱۳۹۳). نقد عملکرد شورای عالی انقلاب فرهنگی. خبرگزاری مشرق، برگرفته از <https://www.mashreghnews.ir/news/388007>

غضنفری، علی؛ و شریف، مجید (۱۳۵۹). سرمایه‌داری، از خودبیگانگی و انقلاب فرهنگی. بی‌جا: انتشارات تشیع.

فدائی عراقی (۱۳۵۹). انقلاب فرهنگی و آموزشی و تعطیلی دانشگاه‌ها. بی‌جا: بی‌نا.

فرستخواه، مقصود (۱۳۸۸). سرگذشت و سوانح دانشگاه در ایران (بررسی تاریخی آموزش عالی و تحولات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مؤثر بر آن). تهران: انتشارات رسا.

فوکو، میشل (۱۳۸۱ الف). تاریخ جنون در عصر کلاسیک. (مترجم: فاطمه ولیانی). تهران، نشر هرمس. (تاریخ اصل اثر ۱۹۶۱)

فوکو، میشل (۱۳۸۱ ب). نیچه، تبارشناسی و تاریخ (مترجم: نیکو سرخوش، و افشین جهان‌دیده). در کهنون، لارنس (۱۳۸۱)، متن‌گزیده‌های مدرنیسم و پست‌مدرنیسم (مترجم: عبدالکریم رشیدیان، و دیگران). تهران: نشر نی. (تاریخ اصل اثر ۱۹۷۶)

نشریه کار (اکثریت) (۲۰ اسفند ۱۳۵۹). آقای رئیس جمهور این بازی‌ها درد مردم را درمان نمی‌کند. روزنامه کار. ۱۰۱، ۳-۱.

نشریه کار (اکثریت) (۱۵ مرداد ۱۳۵۹). بستن دانشگاه‌ها زیر پوشش انقلاب فرهنگی به زیان انقلاب است. روزنامه کار. ۷۰، ۶.

کچویان، حسین (۱۳۹۰). هویت ما. قم: کتاب فردا.

کچویان، حسین و قاسم زانری (۱۳۸۸). ده‌گام روش‌شناختی در تحلیل تبارشناسانه فرهنگ با اتکا به آراء میشل فوکو. راهبرد فرهنگ. ۷، ۷-۳۰.

گولد واسر، ژانت؛ ونوتی استوارت (بی‌تا). چین و کارگران: مبارزه بین دو خط‌مشی در انقلاب بزرگ فرهنگی پروتاریایی (مترجم: داودی و رمضان). بی‌جا: انتشارات یاور.

مجله لوح (مرداد ۱۳۷۸). مرغ‌های سیاه، مرغ‌های سفید، تخم‌مرغ‌های دوزرده. مجله لوح. ۵، ۲۱-۲۰.

مصباح یزدی، محمدتقی؛ و دیگران (۱۳۶۱). علوم انسانی، اسلام و انقلاب فرهنگی. تهران: جهاد دانشگاهی. ملکی، محمد (۱۳۵۹). دانشگاه تهران و جای پای امپریالیسم. تهران: بی‌نا.

بی‌نا (بی‌تا). شش آذر شاه دوباره تکرار شد. بی‌جا.

ناظمی اردکانی، مهدی (۱۳۸۹). شورای انقلاب اسلامی و شورای عالی انقلاب فرهنگی. تهران: آوای نور.

نجفی، محمدعلی (آبان ۱۳۶۰). انقلاب فرهنگی و وزارت فرهنگ و آموزش عالی، نشریه دانشگاه انقلاب. ۵، ۱۰-۷.

نجفی، محمدعلی (مهر ۱۳۶۱). در حاشیه مسائلی انقلاب فرهنگی. نشریه دانشگاه انقلاب. ۱۶، ۱۵-۱۲.

نهضت آزادی ایران (۱۳۶۳). تحلیلی پیرامون دانشگاه قبل و بعد از انقلاب. تهران: بی‌جا.

نوبری، علی‌رضا (۱۶ تیر ۱۳۵۹). تغییر نظام آموزشی، گامی بلند به سوی تحقق انقلاب فرهنگی. روزنامه اطلاعات، ۱۶۸۳، ۴ و ۵.

بی‌نا (۱۹۷۹). مقدمه‌ای بر انقلاب فرهنگی کوبا. قزوین: پیشگام قزوین.

Mojab, Sh. (1991). *The state and university: The Islamic Cultural Revolution in the institutions of higher education of Iran 1980-87*. University of Illinois at Urbana-Champaign.